

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
TEOLOĢIJAS FAKULTĀTE

**VIZITĀCIJAS UN SODI 17. GADSIMTA
LATVIJĀ**

BAKALaura DARBS

Autors: **Inga Zomerovska**

Stud. apl. RelZ000011

Darba vadītājs: Dr. Phil. Valdis Tēraudkalns

RĪGA 2007

SATURS

IEVADS.....	5
1. NODAĻA.....	7
IESKATS PAR VALDOŠO VĒSTURISKO UN RELIĢISKO SITUĀCIJU 16. GS. BEIGĀS, 17. GS. SĀKUMĀ.....	7
1.1 Situācija pirms zviedru varas ienākšanas Latvijā.....	7
1.2. Situācija, kad pie varas nāk Zviedrijas valdība – 17.gs.....	12
1.2.1 Situācija Latgalē.....	13
1.2.2 Situācija Kurzemes – Zemgales hercogistē.....	14
1.2.3 Situācija Vidzemē.....	17
KOPSAVILKUMS.....	21
2. NODAĻA.....	23
EIROPA 16. UN 17. GADSIMTĀ.....	23
2.1 Reformācija Vācijā.....	23
2.2. Reformācija Šveicē.....	24
2.3. Reformācija Anglijā.....	25
2.4 Reformācija Skandināvijas valstīs.....	25
2.5. Pretreformācija.....	25
KOPSAVILKUMS.....	28
3. NODAĻA.....	29
VIZITĀCIJAS LATVIJAS TERITORIJĀ.....	29
3.1 Latviešu garīgā pagāniskā pasaule.....	29
3.2 Vizitāciju organizatoriskā puse.....	31
3.3 Vizitāciju protokolu apskats.....	36
KOPSAVILKUMS.....	46
4. NODAĻA.....	47
SODI 16. UN 17. GADSIMTĀ.....	47
4.1. Naudas sodi.....	47
4.2 Pēriens ar rīkstēm.....	48
4.3 Cietumsods.....	49
4.4 Kakla važas – kāķi.....	50
4.5 Citi soda veidi.....	50
KOPSAVILKUMS.....	51
5. NODAĻA.....	52
RAGANŪ UN VILKAČU PRĀVAS LATVIJĀ.....	52
5.1 Uzskati par vilkačiem, raganām un burvjiem.....	52
5.2. H. Samsona raganu sprediķi.....	53
5.3. Zviedru likumi Livonijā.....	57
5.4. Raganu prāvas.....	57
NOBEIGUMS.....	63
Bibliogrāfija.....	65

Anotācija

Šī darba mērķis ir pierādīt, ka Latvijā ir tikušas dedzinātas raganas, kas notika 17. gadsimtā. Par pamatu izmantojot vēstures avotu un citas literatūras pētniecību.

Aplūkojot vizitācijas un sodus Latvijas teritorijā, atklājas 17. gadsimta latviešu zemnieku ikdienas un garīgā dzīve, kas sevī iekļāva arī cilvēku tiesāšanu, sodīšanu un dedzināšanu uz sārta.

Darbs sastāv no piecām nodaļām, kurās tiek apskatīta vēsturiskā situācija 16. – 17. gadsimta Latvijā, Eiropa šajā laikā, vizitācijas, soda veidi, raganu prāvas un raganu dedzināšana Kurzemes – Zemgales hercogistē un Livonijā.

Annotation

The purpose of the given work is to prove that there were burned witches on the territory of Latvia in the 17-th century. For the base considering the research of historical resorses and other literature.

During the research of visitations and penalties that were in force on the territory of Latvia appeared latvian peasants' everyday and mental life in 17-th century which included also judging of people, punishing and burning on fire.

The research is divided into five chapters, where is examined the historical situation in 16th-17th century on the territory of Latvia, situation in Europe during this period of time, visitations, methods of punishments, litigations of witches and burning of witches in Livonia, also in Kurzemes-Zemgales dukedom.

IEVADS

„Vizitācijas un sodi 17. gadsimta Latvijā”. Šī tēma mani interesēja, jo vēlējos izpētīt, vai arī Latvijā notikusi cilvēku sodīšana, īpašu uzmanību pievēršot raganu un burvju dedzināšanai uz sārta. Mana darba svarīgākais jēdziens ir vizitācijas, ko es neaplūkošu ievadā. Šī jēdziena izskaidrojumu sniegšu trešās nodaļas sākumā.

Mana darba mērķis ir noskaidrot vai Latvijā ir sodīti un dedzināti cilvēki – raganas un burvji, kā arī nedaudz ieskatīties Eiropas 16. – 17. gadsimta dzīvē un salīdzināt to ar Latvijas situāciju. Darba gaitā izmantošu vēsturiski pētniecisko metodi, lai iegūtu informāciju par soda veidiem Latvijas teritorijā un salīdzinošo metodi, lai izvērtētu Latvijas pieredzi Eiropas kontekstā, kā arī saprast no kurienes Latvijas teritorijā nākusi ideja par raganu dedzināšanu.

Mana darba materiāls ir vēsturisko avotu pētniecība. Veicot pētījumu nospraudu konkrētas robežas – 17. gadsimts Latvijā, izņemot vēsturisko Latvijas un Eiropas fonu, kur ieskatos arī 16. gadsimtā. Ar to saprotot, ka esmu ierobežota darba apjomā un nevaru sīkāk izpētīt Eiropas kontekstu. Esmu izvēlējusies aplūkot P. Einhorna rakstu („Reformatio Gentis Letticae in Ducaten Curlandiae...”), lai izpētītu latviešu kultūru un galvenās iezīmes, kādas bija tā laika Latvijas teritorijā. Aplūkošu arī K. Bregža grāmatu („Baznīcu vizitāciju protokoli”), kurā apkopoti vizitāciju protokoli, tā izpētot vizitāciju norisi. Trešais avots, ko izmantošu kā sava darba materiālu ir H. Samsona apcerējums („Neun Auszerlesenen und Volgegründete Hexen Predigt, Darrinen der Terminus Magiae oder Zäuberey nach den Logicalischen Terminisnrichtug und kürtzlich ausz Gottes Wort vnd andern Schribenten un Historien erklärt und ausgeführet worden etc.”), kurā aplūkošu Samsona raganu sprediķus, tā saprotot valdošo situāciju attiecībā uz raganām un burvjiem un pieprasītos sodus.

Manā darbā tiks iekļautas piecas lielākas nodaļas. Pirmajā nodaļā kā vēsturisko fonu aplūkošu Latvijas vēsturisko situāciju 16. – 17. gadsimtā, lai saprastu kāds politiskais un reliģiskais noskaņojums valda Vidzemē, Kurzemē - Zemgalē un Latgalē.

Nākamajā nodaļā aplūkošu Eiropas kontekstu 16. -17. gadsimtā, lai salīdzinātu to ar Latvijas situāciju. Eiropas kontekstu aplūkošu ļoti vispārīgi, necenšoties to analizēt sīkāk, jo to neļauj mans darba apjoms.

Trešajā nodaļā apskatīšu vizitācijas kā tā laika izplatītu parādību. Šajā nodaļā sīkāk apskatīšu K. Bregža apkopotos baznīcu vizitāciju protokolus, lai saprastu kā tika pārbaudīti latviešu zemnieki.

Ceturtajā nodaļā vairāk pievērsīšos sodiem, kādi tika izpildīti pēc vizitācijas izdarīšanas.

Pēdējā, piektā nodaļa, būs veltīta manam darba galvenajam mērķim raganu dedzināšanai. Tajā tiks aplūkotas raganu prāvas.

Mans darbs būs saistīts galvenokārt ar vēstures literatūras pētīšanu. Pirmajā nodaļā, apskatot vēsturisko fonu, aplūkošu L. Adamoviča grāmatu („Raksti par Latvijas baznīcas vēsturi”) un J. Broka grāmatu (Katolicisms Latvijā 800 gados), kā arī citu autoru grāmatas. Nodaļā par Eiropas kontekstu izmantošu E. Langes grāmatu („Baznīcas vēsture”). Trešajā nodaļā Vizitācijas Latvijas teritorijā galvenokārt apskatīšu K. Bregža grāmatu („Baznīcas vizitāciju protokoli”) un Valsts arhīva rakstu pētījumus, kā arī G. Manceļa 1823. gadā izdoto sprediķu grāmatu („Jauna latweeschu Spreddiggu grahmata”). Nodaļā par sodiem izmantošu jau minēto K. Bregža grāmatu un K. Strauberga grāmatu („Latviešu buramie vārdi”). Pēdējā nodaļā apskatīšu H. Samsona (H. Samson) 1626. gadā sarakstītos raganu sprediķus („Neun Auszerlesenen und Volgegründete Hexen Predigt...”). Lai saprastu kādi likumi valdīja Livonijā izmantošu G. J. Budenbroka (G. J. Buddenbrock) grāmatu (Sammlung der Gesetze, welche das heutige livländische Landsrecht enthalten”). Lai izpētītu raganu prāvas apskatīšu jau minēto K. Strauberga grāmatu, kā arī Inetas Puikevicas rakstu („Raganu prāvas”) un Vaidas Villerušas rakstu („Katrīnas kalniņš”). Daudziem citētajiem autoriem, kā, piemēram, J. Brokam, L. Adamovičam, E. Brastiņam, primāras ir bijušas konfesjonālas intereses, kas parādās faktu izlasē un pasniegšanā.

1. NODAĻA

IESKATS PAR VALDOŠO VĒSTURISKO UN RELIĢISKO SITUĀCIJU 16. GS. BEIGĀS, 17. GS. SĀKUMĀ

Savā darbā vēlos papildus apskatīt vēsturiski reliģisko situāciju, lai labāk varētu saprast latviešu reliģisko pieredzi salīdzinoši neilgajā laika posmā, un kā to pieņēmusi latviešu tauta. Svarīgi būtu apskatīt luterticības ienākšanu Latvijā, un kā šī ticība pastāvēja blakus jau esošajai katoļticībai. Būtiski izprast latvieša lomu šajos ticību karos.

1.1 Situācija pirms zviedru varas ienākšanas Latvijā

16. gadsimtā Livonija teorētiski bija katoļticīga zeme. Par Livoniju Latvijas teritoriju sāka dēvēt 13. gadsimta sākumā, kad lībiešu apdzīvoto teritoriju Daugavas un Gaujas lejasgalā, katoļu misijas darbinieki nosauca par Livoniju. Kad krustneši un bruņinieku ordeņi sāka pakļaut savai varai arī latgaļus, tad hronists Indriķis un oficiālie dokumenti katoļticībai piegrieztā zemi sauca par Livoniju. Vēlāk ar Livoniju sāk saprast visu Latvijas un Igaunijas teritoriju. Nodibinoties Kurzemes un Zemgales hercogvalstij, par Livoniju pamazām sāk dēvēt Vienīgi Vidzemi un Latgali kopā. Vēlāk, kad Latgale pāriet poļu rokās, tā no Livonijas atdalās.¹

Katoļu ieskats bija tāds, ka debesu valstība iegūstama ar Dievam tīkamu darbību, lūgšanu skaitīšanu, baznīcā iešanu, dāvanu došanu un grēku sūdzēšanu. Pilsētās cilvēki arī gāja baznīcās un vairāk vai mazāk pievērsās katoļticībai. Taču ārpus pilsētas līdztekus baznīcas dzīvei, latviešiem mājās bija ierīkotas savas slepenas svētvietas. „...Viņi savā māju dzīvē turas pie pagānu kultiem un māņiem /... / Bērniem dod vārdus pašu ģimenē, izvairoties no baznīcas kristības. Laulības noslēdz pēc senču parašām, ņemot sievas ar varu un viltu un nemeklējot baznīcas svētības. Mirušos apglabā senču kapsētās, bet ne iesvētītos kristīgos kapos un dievainēs mielo senču dvēseles.”² Katolicisms pie mums bija forma, kurai nebija kristīgā satura, un to mūsu zemē vēl jo projām aizvietoja senie ticējumi un ieradumi, jo baznīca to daudz nekavēja.

16. gadsimta sākumā Vācijā aktīvi sāk darboties Mārtiņš Luters. Viņa galvenā doma ir, ka cilvēka pestīšanai neko nedod labi darbi, bet vienīgi ticība. 1517. gada 31. oktobrī Luters pie Vitenbergas pils durvīm piesit 95 tēzes, kurās izklāsta savus ieskatus dažādos teoloģiskos

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca XII (Rīga: A. Gulbja apgādība, 1935),

² L. Adamovičs, *Raksti par Latvijas baznīcas vēsturi* (Latviešu ev.-lut. Baznīca Amerikā, 1978), 31.

jautājumos, bet sevišķi attiecībā uz atļaidām un labu darbu vērtību.³ Viņa uzskats ir tāds, ka pāvests nav nemaldīgs, tāpēc jālikvidē neierobežotā autoritārā vara sabiedrības un valsts dzīvē. Par vienīgo patiesību pieņēma Bībeli. Luteram rodas daudzi piekritēji un studentu un pilsētnieku pulki sāk baznīcās līdz ar svētgleznām daudzīt altārus un apgānīt visu katoļu baznīcas ārējo kultu.⁴

Šajā laikā Rīga ir pirmā pilsēta, kurā atskan jaunā mācība ārpus Vācijas robežām. Pirmais Luterānisma sludinātājs Rīgā ir bijis Andrejs Knopkens. 1521. gadā pilsētu iedzīvotāji un muižnieki pieslējās jaunajai ticībai, jo ar to cerēja tikt vaļā no bīskapu virskundzības. Sekoja ordeņu un bīskapu vasaļu lēņu sagrābšana īpašumā. Vācu tautības vasaļi sāka enerģiski atbalstīt reformāciju Livonijā. „Baznīcas zemju nodošana privātīpašumā bija ass, ap kuru griezās visi luteriskās reformācijas notikumi Livonijā. /.../ Luterisms visus vasaļus faktiski iecēla par bīskapiju, baznīcu un klosteru īpašumu mantimiekiem; pie to dalīšanas viņi ķērās tūlīt. Pāreja luterismā vasaļiem bija liela peļņa”⁵

1522. gada 12. jūnijā A. Knopkens Sv. Pētera baznīcā piedalījās disputā ar franciskāņiem. Viņš nežēlīgi kritizēja katolicisma mācību un baznīcas iekārtu. Knopkenam palīgā no Vācijas ieradās Silvestrs Tegetmeijers. Šie sludinātāji nesaudzīgi uzbrūk katoļu Baznīcai, vēršoties pret arhibīskapu un garīdzniecību, īpaši pret mūkiem, tāpat pret Baznīcas ceremonijām un pret ticības patiesībām. Arī Rīgā šai jaunajai kustībai radās daudz piekritēju, “1524. gada martā Rīgas baznīcās sākās altāru un svētgleznu grautiņš”.⁶ Pētera un Jēkaba baznīcās izdemolēja kapelas un altārus, izlauza svētās relikvijas, Marijas un citas svētbildes sadedzināja. Šī kustība nepagāja secen arī Cēsīm un citiem lauku nostūriem. Ja līdz šim visā Livonijā pastāvēja vispārējs katoļu ticības uzplaukums un cieņa, tad luteriskajai sektai plosoties, Rīgas pilsētas iedzīvotāji un pilsoņi sāka savā katoļu ticībā šaubīties. Luterānisms izplatījās galvenokārt mazpilsētās un Rīgā, jo nevāci šeit bija tikai 1/3 daļa, un vācu kungi latviešiem lika pievērsties luterticībai, tomēr laukos tas bija svešs. Kaut arī luterismā pārgājušie muižnieki zemniekiem lika pāriet luterticībā, tomēr “zemnieki bijuši stipri pieķērušies katolicismam un par jauno ticību neizrādījuši nekādu sajūsmu”.⁷ Viens no rosīgākajiem pretreformācijas, to dēvē arī par kontrreformāciju, bet pareizāk to būtu saukt par rekatolizāciju,⁸ darbiniekiem bija Ertmans Tolksdorfs. Viņš bijis priesteris Valmierā, vēlāk piebiedrojies jezuītiem un visu mūžu pašai dziedīgi sludinājis katoļu ticību, kā arī īpaši daudz palīdzējis mēra un bada

³ Jānis Broks, *Katolicisms Latvijā 800 gadus* (Rīgas Metropolijas kūrīja, 2002), 92.

⁴ Heinrihs Strods, *Latvijas katoļu baznīcas vēsture 1075. – 1995.* (Rīga, 1996), 133.

⁵ Heinrihs Strods, op. cit., 138.

⁶ Jānis Broks, op.cit., 101.

⁷ Op.cit., 105.

⁸ Heinrihs Strods, op.cit., 149.

novārdzinātajiem cilvēkiem.⁹ Patiesībā necik katoliski latvieši nebija, drīzāk gan katoļticības mācība un prakses savietojās ar pirmskristīgiem ticējumiem. Tā to necentās apkarot, bet pat atbalstīja, jo priesteri ne vienmēr pret to iebilda, jo saredzēja tajā veidu, kā kontekstualizēt kristietību. Tie dziedāja kopā ar latviešiem, svētīja bites, lopus, sveces, visādus traukus, darbarīkus, ūdeņus, zivju tīklus, laukus, pļavas, dārzus, mājas, maizi un citus produktus.¹⁰ Ar savu mīlestību, čaklumu un izpalīdzību jezuīti bija guvuši atsaucību pie latviešu zemniekiem. Savukārt pret latviešiem neiecietīgais „P. Einhorn savā „Reformatio Gentis Leticcae etc.” zina stāstīt, ka latviešu zemnieki vazājuši jezuītus aiz deguna un zobojušies par viņu ticību un tikai aiz dažādiem aprēķiniem turējušies ar katoļiem”.¹¹ Tomēr tieši šajā laikā senlatviešu gadskārtējie svētki tika pakārtoti katoļu baznīcas kalendāram, un latviešu dievības saplūdušas ar baznīcas svētajiem. Pagānu ierašas, pagānu svētki tika piemēroti kristīgiem, dabūja jaunu nosaukumu, un ar to katoļu garīdznieki apmierinājās. Tā, piemēram, ļaudis cienījuši vītola, kurā esot pārvērtusies auglības dieviete. Katoļu garīdznieki pie vītola uzkāruši svētbildi un zemnieki arī turpmāk pielūguši vītola priekšā. Tas esot noticis vēl 16.gs.¹² Nabaga latvietis, kurš visu laiku dzīvojis zemes māšu, pērkona dieva u.c. pasaulē, lēnām bija pieradināts pie katoļticības. Tad negaidot Latvijā ienāk vēl kāda jauna ticība – luterticība. Vienkāršais latviešu zemnieks ir apjucis, jo vairs nesaprot, kas ir pareizā ticība un nolemj atgriezties pie savu senču dievībām, mijot to ar jau iepazīto katoļticību. ”Viņš (A. Serafims) pūlas izskaidrot šo parādību ar to, ka katoļi no saviem ticīgajiem prasījuši tikai paklausību, bet tagad esot prasīta likumīga dzīve, tomēr patiesībā agrāk tikumiskā dzīve izrietēja no cilvēku reliģiozitātes, bet jaunā ticība gribēja tikumību uzspiest ar kunga pātagas palīdzību. Tāpēc arī varam saprast želošanos par jaunā ticībā atgriezto zemnieku pretestību visam, kas saistījās ar luterisko baznīcu”.¹³

Veiksmīgu kristianizācijas procesu kavēja mācītāju vietējo valodu nezināšana. “Vāciešiem viņš (mācītājs) sludināja vāciski, bet zemnieki nekā nesaprata, tādēļ darīja visādas nekrietnības.”¹⁴ Tāpat arī mācītāju skaits vispār bija ļoti niecīgs. Tā piemēram 1565. gadā Kurzemes hercogs Gothards Ketlers liek mācītājam Bīlavam izdarīt pirmo baznīcas pārlūkošanu (vizitāciju). “Bīlavs šo uzdevumu gan izpildīja, bet no visa pieredzētā bija tik satriekts, ka nekādīgi neizdevās to pierunāt palikt savā vietā, lai savestu kārtībā paputējušās Kurzemes

⁹ L. Adamovičs, *Raksti par...*, op.cit., 13.

¹⁰ Op.cit., 14.

¹¹ Op.cit., 15.

¹² Brastiņu Ernests, op.cit., 67.

¹³ Juliāns Kardināls Vaivods, *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā* (Rīgas Metropolijas kūrīja, 1994), 339.

¹⁴ Jānis Broks, op.cit., 105.

baznīcas lietas.”¹⁵ Reformācijai izplatoties, katoļu garīdznieki zemi bija pametuši un visā Kurzemē no kristietības vairs nebija ne vēsts. Baznīcas stāvēja tukšas pat 40. gadus. Luterāņu mācītāji neprata vietējās valodas, kā arī bija aizņemti cīnoties ar katoļu garīdzniecību.¹⁶ „1566.gada decembrī Grodņā apstiprinātajā līgumā starp Livonijas muižniecību un Polijas karali ir teikts, ka Livonijā protestantisms nav traucējams un nav pielaižami citu konfesiju sludinātāji.”¹⁷ Taču kādi bija šie protestantu mācītāji J. Vaivods raksta: „...Luterāņu garīdznieki valkājot pārāk izšķērdīgus tērpus, pavadot laiku pasaulīgās izpriecās, un naktīs ballēs – dejās esot pirmie un pēdējie”.¹⁸ Vācu ģeogrāfs savās ceļojumu piezīmēs 1544. un 1550. gadā raksta: “Mūsu dienās evaņģēliju Livonijā sludina brīvi un atklāti. Vienkāršās tautas vidū ir daudz tādu, kuriem nav ne jēgas par vācu valodu, un tādēļ tiem arī nav kristīgu ganu; tie pielūdz sauli, mēnesi, zvaigznes, kokus un putnus. Viņiem ir kristiešu vārds, bet tie neko nevar pateikt par Kristu.”¹⁹

Runājot par zemnieku stāvokli Livonijā līdz protestantisma uzplūdiem, pāvests brīdināja Livonijas muižniecību neapspiest vietējos iedzīvotājus ar liekām kalpošanas nastām, un nepadarīt viņu stāvokli sliktāku par to, kāds ir bijis pirms kristīgās ticības pieņemšanas. Tātad Romas katoļu Baznīca bija informēta par zemnieku grūto stāvokli un vēlējās palīdzēt, vai vismaz nepadarīt zemnieku dzīvi vēl grūtāku, jo tas varētu zemniekus atgrūst no katoļticības. “Ar protestantisma ieviešanos šejienes kungiem vairs nav bijis ne jāklausa, ne jādzird pāvesta balsi, jo Lutera pāvestu bija nostādījis blakus antikristam.”²⁰ Zemnieku apspiešana no muižkungu puses tikai pieauga, jo tie bija mantkārīgi un izvirtuši. To attaisnoja sauklis: “Grēko stipri, bet tici vēl stiprāki un tu būsi izpestīts”²¹, kā daudzi praksē uztvēra luterānismu.

Sekojošā muižkungu piemēram, kā arī savas neticības dēļ, “uz dievkalpojumu zemnieki ieradās iedzērušies un piedzērušies; viņi sarunājās tik stipri, ka mācītājs no viņu trokšņa zaudēja vai samaņu. Un kad viņi tikpat gudri, kā ienākuši, atstāja baznīcu, tad sākās no jauna dzeršana, dziesmas un lēkāšana...”²²

No 1558. gada līdz 1583. gadam ar nelieliem pārtraukumiem norisinājās karš starp Krieviju un Poliju – Lietuvu. Šajā karā tika briesmīgi izpostīta Livonijas zeme un nogalināti daudzi cilvēki. Protestantisma izplatīšanās kara novājinātajā zemē praktiski nebija iespējama.

¹⁵ Brastiņu Ernests, op.cit., 55.

¹⁶ Op.cit., 56.

¹⁷ Jānis Broks, op.cit., 106.lpp

¹⁸ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 268.

¹⁹ Brastiņu Ernests, op.cit., 56.

²⁰ Jānis Broks, op.cit., 109.

²¹ Op.cit., 107.

²² Op.cit., 108.

Svarīgu lomu šajā karā ieņēma jaunievēlētais karalis Stefans Batorijs (1533 - 1586). Viņš ir izvedis mūsu tautu no pārāk ieilgušā Livonijas kara posta un pēc tam arī ievadījis mūsu zemē rekatolizācijas procesu. 1582. gada janvārī Stefans Batorijs noslēdz pamieru ar Krieviju, pēdējā atstāj visas ieņemtās Livonijas pilis.

Jaunās provinces pārvaldes un reliģijas jautājumu nokārtošanai Rīgā 12. martā ierodas pats karalis Stefans Batorijs.²³

Batorijs redzēja zemnieku grūto dzīvi, kādu to bija padarījusi muižniecība un lūdza tiem neuzlikt lielākas klaušas par tām, kas ir Polijā un Lietuvā. “Viņš bija dedzīgs katolis un piespieda Rīgas rāti atdot katoļiem Jēkaba baznīcu, kas bija latviešu draudzes dievnams, arī Marijas Magdalēnas baznīcu ar klosteri. Visas pārējās sakrālās celtnes karalis atdeva pilsētai, t.i. luterāņiem.”²⁴ Noskaņojums pret katoļiem bija naidīgs ne tikai no luterāņu baznīcas, bet arī uz ielām. Īsti nemieri pilsētā sākās 1584.gadā, kad karalis Batorijs pavēl ieviest jauno pāvesta Gregora XIII kalendāru. Novecojušā Juliāna Cēzara kalendāra vietā bija izstrādāts jauns kalendārs. Šo jauno laika skaitīšanu ieviesa pāvests Gregors XIII 1582. gada oktobrī, uzdodot šo datumu uzskatīt par 15. oktobri.²⁵ Rīgas rāte, luteriskā garīdzniecība un katoļi to pieņem, bet zemnieki uzsāk plašus grautiņus un pieprasa atcelt jauno kalendāra sistēmu. St. Batorijs gribējis iejaukties šajos nemieros, bet nomiris. Pēc Batorija nāves nemiernieki no Rīgas padzen jezuītus, atkal atņem katoļiem Sv. Jēkaba baznīcu. Trīs jezuīti Rīgā ieradās kopā ar St. Batoriju 1582.gada 12.martā. Viņi darbojās ļoti pašaižiedzīgi - apmeklēja slimniekus, bija klāt mirstošajiem. “1583.gada 25. augustā /.../ izbraukuši ar laivām jūrā, lai pēc piekrastes zemnieku lūguma svētītu jūru, kā to pirms protestantisma laikiem darījuši dominikāņi un franciskāņi.”²⁶ Jesuīti popularitāti tautā ieguva ne tikai ar savu misijas darbu, bet arī ārstējot cilvēkus un lopus, aprūpējot cilvēkus, tā cenšoties katoļticībai pievērst ķecerus (tā jezuīti sauca luterāņus). Zemnieki un zvejnieki lūdz jezuītus svētīt savus laukus, darba rīkus; jezuīti izdzinuši ļaunos garus un ārstējuši garā vājos.²⁷

Nekādus spaidus katoliskās ticības sludinātāji nav lietojuši. Kaut arī laukos zemnieki oficiāli bija pierakstīti luterāņos, tomēr tie pieturējās pie katoļticības paradumiem. Zināmā mērā tas varētu būt izskaidrojams ar to, ka katoļu garīdznieki bija iemācījušies latviešu valodu un priesteri izmantoja tulkus. Tāpat arī 1585.gadā iznāk pirmais katoļu katehisms (Catechismus

²³ Heinrihs Strods, Op. cit., 150.

²⁴ Agnis Balodis, *Latvijas un latviešu tautas vēsture* (Neatkarīgā teātra „Kabata” grāmatu apgāds, Rīga, 1991), 76.

²⁵ Heinrihs Strods, op.cit., 155.

²⁶ Jānis Broks, op.cit., 149.

²⁷ Heinrihs Strods, op.cit., 151.

Catholicorum) latviešu valodā, kam pamatā ir Kanīzija mazā katķisma tulkojums. To veica jezuīti Erdmanis Tolgsdorfs (1556. – 1620.).²⁸ Pēc tam uzreiz 1586.gadā arī luterāņi izdod savējo katehismu.²⁹ Gadu vēlāk, ar hercoga Gotharda Ketlera atbalstu, tiek izdots arī pirmais garīgo dziesmu krājums un mācītāju rokasgrāmata “Encharidion”. E.Brastiņš gan par šiem izdevumiem raksta: “Tie bija tik neskaidrā un kroplā valodā uzrakstīti, ka latvju dainas latviešiem patika daudz vairāk.”³⁰ Tomēr tas bija liels solis uz priekšu latviešu tautas kristīgajā izglītošanā. Bet to, ka daļa latviešu bijuši paklausīgi un kārtīgi apmeklēja baznīcas, liecina kāda ieceļotāja citāts: „Šīs svētītās dvēseles nāk sestdienās lielā skaitā no savām koka mājiņām, kas izkaisītas novada dažādās vietās, lai ierastos svētdienas rītā uz sprediķi un mesu, /.../ ir daudz tādu, kas nāk cits 20, cits 25, cits 30 jūdžu tālu ceļu” un vēlāk tiek pieminēts, ka „augstmaņi piespiež savus apakšniekus apmeklēt ķeceru sprediķus/.../ Bet pēc tam, kad viņi tur bijuši, viņi bieži vien visai ātri atgriežas, lai aizietu no ķeceru sprediķiem un nāktu klausīties katoļus, savā vientiesībā domādami, ka ne druskas neticot ķeceriem”.³¹ Kopumā 16. gadsimta beigās Latvijas teritorijā oficiāli tomēr bija izplatījies luterānisms un katoļu baznīca pastāvēja tikai kā diaspora. Taču arī katoļticīgie jezuīti darbojās pretī luterticībai, sākotnēji izplatoties luterisma centrā Rīgā, kur katoļticību bija pieņēmuši 283 latvieši un 10 vācieši.³² Jezuīti darbojās ne tikai klosteros un baznīcās, bet arī skolās, organizēja reliģiska satura teātrus.

1591. gadā jezuīti atgriežas Rīgā, bet ne uz ilgu laiku, jo 1600.gadā sākās Poļu – zviedru karš. Pēc Stefana Batorija nāves par Polijas ķēniņu ievēlēja Zviedrijas ķēniņa Jāņa III dēlu Sigismundu III. Viņš pieņēma katoļticību un kļuva par tās dedzīgu piekritēju. Savukārt, Zviedrija bija neatkarīga zeme ar luterismu kā valsts reliģiju. Zviedru zemnieki un pilsoņi pretojās Sigismunda ieceļšanai par ķēniņu, un viņi to panāca. Tādējādi starp Poliju un Zviedriju izcēlās ļoti ilgs karš, kas, galvenokārt, norisinājās Vidzemē un Igaunijā. Sākumā uzvara bija zviedru pusē, bet 1601.gada vasarā cīņā pie Kokneses veiksmē atkal uzsmaidīja poļiem, kuri sakāva Zviedrus.

1.2. Situācija, kad pie varas nāk Zviedrijas valdība – 17.gs

Tikai Gustavam II Ādolfam nākot pie varas, zviedriem 1621.gadā laimējās ieņemt Rīgu. Tūlīt pēc tam no Rīgas tiek izdzīti jezuīti, kuri dodas uz savu otro rezidenci Cēsīs, kuru atjaunoja

²⁸ Heinrihs Strods, op.cit., 154.

²⁹ Jānis Broks, Op.cit., 148.

³⁰ Brastiņu Ernests, op.cit., 56.lpp

³¹ E. Dunsdorfs, A. Spekke, *Latvijas Vēsture 1500-1600* (Daugava, 1964), 606-607.

³² Heinrihs Strods, op.cit., 153.

1580. gadā, tur katoļi bija saglabājušies lielā skaitā. Tur tie aktīvi darbojas līdz 1625.gadam, kad arī Cēsīs iebrūk Zviedrijas karaspēki. 1629.gadā ar Altmarkas pamieru Latvijas teritorija tika sadalīta Polijas (Latgale) un Zviedrijas (Vidzeme) starpā. Zviedrija bija ieņēmusi visu tagadējo Vidzemi un ar to karš beidzās, Latvijas teritorija tiek sadalīta trīs daļās. Polijas lēņa atkarībā Kurzeme palika arī turpmāk luterāniska hercogiste, Vidzeme nāca zviedru rokās, kas arī bija luterticīgi, bet Latgale palika katoļticīgiem poļiem.³³ Zviedrijas ķēniņu vara ar noteiktām tieksmēm uz absolūtismu rīkojās suverēni arī baznīcas dzīvē un ne bez panākumiem centās pacelt zemnieku izglītību un ticības dzīvi.³⁴ Tikai ar kādiem līdzekļiem tas tika panākts?

1.2.1 Situācija Latgalē

1600. gadā zviedri ieņēma visu Vidzemi, taču Rīga un Latgale palika neskartas. Bet 1621.gadā Rīga un Jelgava nonāca zviedru rokās, tad arī poļi tika sakauti pie Kokneses un Aiviekstes. Zviedru armija ieņēma Rēzeknes un Ludzas pilis. Kad karaspēks tuvojas Daugavpilij – Latgales centram, poļu armijā karavadonis Stanislavs Sapeha tika nomainīts pret pieredzējušo Aleksandru Korvin-Gonsevski. Cīņa starp poļiem un zviedriem turpinājās līdz 1629. gadam, kad poļu karaspēki izdzina zviedrus no Latgales. Altmarkā tika noslēgts pamiers, kura rezultātā Latgali pievienoja Polijai. Taču vēl 1638. un 1655. gadā zviedri ieņem Daugavpili. Tikai 1660. gadā ar Olivas mieru zviedri pilnībā atstāj Latgali un šeit beidzot iestājas miers.³⁵ Pēc kara zeme bija izpostīta, cilvēki, kara, bada un mēra pievarēti, daudzi nomiruši, katoļu dievnami tika nopostīti. Cēsu bīskapijas arhidiakona Teknona 1613. gada vizitācijās, apskatot Rēzeknes, Ludzas un Viļakas novadus, atrasta tikai viena baznīca. Arī garīdznieki nebija palikuši daudz. Tādas sekas bija atstājis poļu –zviedru karš, kas patiesībā bija protestantisma cīņa ar katolicismu.

16. gadsimta sākumā, lai saņemtu īpašumā lēņus, vasaļi reformācijas laikā pārgāja luterticībā. Latgalē darbojās vairākas luterāņu baznīcas. Pēc kara Latgale palika katoļticīgo poļu pakļautībā, uz turieni devās jezuīti un plaši izvērta savu darbību (pat 300 km attālumā), tāpat daudzi iedzīvotāji katoļu garīdznieku nebija redzējuši 15 un pat 30 gadus.³⁶ Heinrihs Strods saka, ka priesteri nebija redzēti pat 70 gadus, iedzīvotāji šeit pielūdz savus debesu un zemes

³³ Heinrihs Strods, op.cit., 157.

³⁴ L. Adamovičs, *Raksti par...*, op.cit., 31.

³⁵ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit.,423.-424.

³⁶ Jānis Broks, op.cit, 151.

dievus un piekopa pagānu kultus.³⁷ Cilvēki dzīvoja pilnīgā pagānismā. Jezuīti pārcēlās uz Latgali. Tieši šajā grūtajā laikā visspilgtāk parādījās jezuītu darbība, kad tie staigāja no mājas uz māju un cik varēja palīdzēja bada un mēra novārdzinātajiem cilvēkiem ne tikai Latgalē, bet arī Vidzemē un Kurzemē. „Viņus neatbaidīja lipīgās slimības un mēra laikā tie neslēpās savās kolēģijās, kā luterāņu mācītāji slēpās mācītāju mājās, baidīdamies ievazāt slimību savās ģimenēs”.³⁸ Protams, arī šeit katolicisms sastapās ar tautas ignoranci, muižniecības un protestantu mācītāju naidu. Taču pateicoties katoļu neatlaidīgai darbībai, gadsimta beigās Latgalē bijusi tikai viena luterāņu muižnieku dzimta. Uzsākot Latgales rekatolizāciju vajadzēja visu celt no gala, jo poļu – zviedru kara laikā gandrīz visas baznīcas bija nopostītas. Uz Latgali tika sūtīti jezuītu un dominikāņu ordeņi. Lēnām tika celtas baznīcas un skolas visā Latgalē. 1621. gadā par Latgales rekatolizācijas centriem kļuva Rēzekne un Daugavpils. Pēc izdzīšanas no Cēsīm 1625. gadā jezuīti pārcēlās uz Daugavpili, šeit tika atvērtas jezuītu skolas un ģimnāzijas. 1678. gadā Polijas seims apsprieda „Inflantijas kņazistes” (Latgales) katoļu Baznīcas grūto stāvokli, kuru bija izraisījuši poļu – zviedru kari, luterismā pārgājušie muižnieki un nopostītās baznīcas. Varšavas seimā 1683. gadā tika nolemts palīdzēt Inflantijā uzcelt jaunas baznīcas, apgādāt ar nepieciešamo inventāru un priesteriem.³⁹

1.2.2 Situācija Kurzemes – Zemgales hercogistē

Savukārt Kurzemē situācija bija citādāka. 16.gadsimta sākumā Kurzeme bija katoliska zeme, kura bija Polijas – Lietuvas pakļautībā. Kurzemes un Zemgales hercogiste kopš 1561. gada bija lēņa atkarībā no katoliskās Polijas. Par tās hercogu kļuva Gothards Ketlers. Viņš bija dedzīgs luterānisma piekritējs, turpretim katolicismu centies visur apkarot. Šajā laikā Kurzemē bijušas 4 baznīcas, 9 kapelas un 3 skolas, tādēļ viņš Kurzemē uzcēlis daudz jaunu luterāņu baznīcu. „Bruņinieku landtāgā 1567. g. tika izsludināts hercoga lēmums nodibināt 70 vietās (27 Zemgalē un 43 Kurzemē) baznīcas draudzes, atjaunot vai celt tur par jaunu baznīcas, vairākās vietās arī skolas un nabagu mājas; pie katras baznīcas bija jānodibina mācītājmuiža un baznīcas pagasts”.⁴⁰ Tāpat viņš stingri raudzījies, lai tās apmeklētu zemnieki. Šajā laikā visa Kurzeme, kaut arī tikai ārīgi, jau bija protestantiska, taču ar pašu ticību vēl ne pavisam nebija kārtībā. Cilvēki gāja tālu ceļu, lai nokļūtu pie katoļu priesteriem un saņemtu Sv. Sakramentus. „Vēl

³⁷ Heinrihs Strods, op.cit., 167.

³⁸ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 291.

³⁹ Heinrihs Strods, op.cit., 168. – 169.

⁴⁰ L. Adamovičs, *Raksti par...*, op.cit., 32.

XVII gadsimta otrajā pusē 95% muižnieku atšķīrās no saviem zemniekiem tikai ar lepnu uzstāšanos, iedomību, bagātīgām dzīrēm un spožiem tērpiem. Pa lielākai daļai viņi bija mānīcīgi, ķildīgi un neizglītoti”⁴¹ “Jaunie likumi arī nosacījuši, ka zemnieki ar pērienu piespiežami apmeklēt dievvārdus, kristīt bērnus un mirušo apbedīšanu izdarīt kapsētās.”⁴² Bija izveidota baznīcas pārvalde - konsistorija, kura sastāvēja no hercoga padomniekiem, garīdzniekiem un superintendentams. No šī pārvaldes modeļa skaidri redzams, ka luteriskā baznīca hercogistē bijusi valsts pakļautībā. Mācītāju amatu no paaudzes paaudzē pārmantoja ģimenes locekļi. Tādējādi bija izveidojusies situācija, ka cilvēki, kas neko daudz nesaprata no ticības lietām, bija draudžu gani.⁴³ Turklāt arī pašā luteriskajā baznīcā notika šķelšanās, un daži mācītāji pievērsušies, piemēram, kalvinismam. Ir ziņas, ka “tie nodarbojās nevis ar studijām, lūgšanām un slimnieku apmeklēšanu, bet ar tirgošanos, kroģēšanu, dzeršanu un pat vēl sliktākām lietām”.⁴⁴

Hercoga Ketlera valdīšanas laikā visas katoļu baznīcas un kapliņas tika nodotas luterāņu rīcībā, un līdz 1587.gadam katoļi bija spiesti apmeklēt luterāņu baznīcas. Pirmajā hercogistes pastāvēšanas pusgadsimtā katoļticība nebija atļauta ar likumu. Bet pēc hercoga nāves situācija mainījies, „kad pirmā Kurzemes hercoga meita aiz politiskiem motīviem 1586. gadā apprecējās ar Lietuvas lielmaršalu Albrehtu Radzivillu, kurš no kalvinista bija pārvērties dedzīgā katolī.”⁴⁵ Arī viņa sieva kļuva par katolieti un uz Kurzemes hercogisti sāka aicināt jezuītu misionārus. “1617.gadā katoļiem Kurzemē jau ar likumu ir tikusi dota brīvība noturēt savus dievkalpojumus”.⁴⁶ Tā kā pēc poļu – zviedru kara Kurzeme paliek katoļticīgās Polijas pakļautībā, tad blakus luterānismam attīstījās arī katoļticība. 1627. gada Kurzemes arklu revīzija ziņo, ka zemnieki ir stipri pieķērušies jezuītiem, Auces zemnieki pat lūguši revidentam atļaut jezuītiem atgriezties atpakaļ, no kā var izsecināt, ka tie tikuši izraidīti. 1667. gada annālēs teikts, ka 2 tēvi un 1 brālis no Daugavpils uzturas Kurzemē. Arī Jelgavā un Skaistkalnē aktīvi darbojās jezuīti.⁴⁷ Jezuīti saprata, ka, lai vācisko kungu baznīcu, kas ļaudis ar rīkstēm dzina uz baznīcu, pievērstu īstai ticībai, priesteriem pašiem jāiet tautā, jādalās priekos un bēdās, jāpārvalda latviešu valoda un jāgādā par svētajiem rakstiem. Kā zināms, 1585. gadā Viļņā jezuīti arī izdeva

⁴¹ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 333.

⁴² Jānis Broks, op.cit., 175.

⁴³ Op.cit., 176.

⁴⁴ Op.cit., 176.

⁴⁵ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 351.

⁴⁶ Heinrihs Strods, op.cit., 160.

⁴⁷ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 352-258.

pirmo latviešu katehismu. Tā tulkotājs nav zināms, visticamāk tas bija E. Tolgsdorfs.⁴⁸ Kurzemes rekatolizācijā veiksmīgi norisinājās pateicoties katoļticīgo muižnieku izplatībai un Polijas valdības atbalstam. „Luteriskā pilsētu un feodāļu muižnieku konfesija radīja apstākļus, ka lauki palika katoļu un seno ticējumu iespaidā. Tāpēc rekatolizācija vispirms skāra laukus, kas bija jezuītu un citu katoļu garīgo ordeņu darbības vieta.”⁴⁹ Taču jezuīti savas misijas darbā pieļāva arī kļūdas, nepārliedzinot cilvēkus dziļāk katoļticībā, bet ļaujot latviešiem ziedot senču kulta vietās.

Lai arī Hercogs Ketlers bija licis luterāņu mācītājiem mācīties latviešu valodu un studēt svētos Rakstus, tas tomēr pa lielai daļai netika praktizēts un mācītāji uzvedās vēl sliktāk par zemniekiem. Tā „piemēram, 1637. gadā Talsu sprediķotājs Gvartiārs Tresers sodīts ar nāvi par savas sievas nošaušanu un viņa amata brālis Saldū Rozentāls 1629. gadā par hercoga izzobošanu. Subates mācītājs Mihaels Kerbergs kropļojis zemnieku cūkas un zirgus. Frīrihs Gērike – Sesavas mācītājs – Hovena muižas pilī apakšveļā un kailām kājām dāmu klātbūtnē dejojis „Galiarttanze”. Bet sevišķi skandaloza hronika ir bijusi Kuldīgas mācītājam Georgam Vitingam, kurš par komūnijas eksekrāciju, zobošanos no kanceles par Bībeli un citām līdzīgām nebūšanām atcelts no amata”⁵⁰

XVII gadsimta sākumā Kurzemes jeb Piltenes bīskapu zemes dabūja savus zemes likums, tā sauktos Piltenes statūtus:⁵¹

1. Zemes, tiesu likumi un procesi
2. Civillikumi par personām un pienākumiem
3. Par mantošanas tiesībām
4. Par krimināltiesībām un kriminālprocesiem

Lai arī Piltene nebija pilntiesīga Kurzemes hercogistes sastāvdaļa, tomēr šie izdotie statūti ļoti labi attēlo soda veidus, kādi valdīja šajā apgabalā. Īpaši uzsverams ir 4. statūts par krimināltiesībām un kriminālprocesiem. „Ceturtajā statūtu daļā ietvertie sodi ir ļoti stingri. Par Dieva zaimošanu vai buršanu var sodīt ar nāvi. Ja kāds bērns iedrošinās sist savus vecākus, tādām nocērtama roka un viņu drīkst izslēgt no mantojuma. Miera traucētāji un laupītāji uz ceļiem sodāmi nocērtot galvu ar zobenu. Par laulības pārkāpšanu draud nāves sods, tāpat par

⁴⁸ Latviešu konversācijas vārdnīca VIII (Rīga, E. Gulbja apgādībā, 1932 – 1933), 16166. lpp

⁴⁹ Heinrihs Strods, op.cit., 161.

⁵⁰ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 333.

⁵¹ Op.cit, 331.

robežu viltošanu, cilvēku nolaupīšanu, zādzību virs 60 guldeņiem vai iebrukšanu baznīcā. Naudas viltotāji sodāmi ar ugunsnāvi”.⁵²

Kas attiecās uz zemnieku stāvokli, tas bija nedaudz vieglāks nekā zviedru ieņemtajās zemēs. Lai arī “juridiski zemnieks bija gandrīz beztiesisks, un muižas īpašnieks varēja brīvi izrīkoties ar viņu un viņa īpašumu, bet dzīvē šīs tiesības reti tika izmantotas”.⁵³ Kurzemē strauji attīstījās rūpniecība un ekonomika, bet tas no zemniekiem prasīja milzu kļaušu maksāšanu un nesaudzīgu parādu piedzīšanu.

1.2.3 Situācija Vidzemē

Kara laikā lielākā daļa Vidzemes muižnieku un Rīgas birģeru nostājās Zviedrijas pusē, prasot glābt zemi no poļu un jezuītu jūga. Rīgā ķēniņš Gustavs Ādolfs pilnībā izskauda katoļticīgos Vidzemē. Zviedru laiki atnesa Vidzemei evaņģēliskās baznīcas satversmi un lika pamatus ārējam baznīciskumam. „Kas nepārgāja luterticībā, tam bija jāatstāj pilsēta. Tā luteriskā Rīga vismaz oficiāli kļuva simtprocentīgi luterticīga. Nebija vairs ilgi jāgaida, kamēr arī pārējā Vidzeme par tādu tika izsludināta. Tas notika 1625.gadā.”⁵⁴ Pēc tās iekarošanas, gandrīz divas piektdaļas no lauksaimnieciski izmantojamās zemes tika piešķirta zviedru karavadoņiem. Kaut arī Zviedrijā dzimniecība nav pastāvējusi, tomēr mums nav nekādu pierādījumu, ka Vidzemē par muižkungiem kļuvušie zviedri zemnieku izmantošanā būtu atpalikuši no pārējiem Vidzemes muižkungiem. Karalis Gustavs Ādolfs stipri palielināja jau tā lielos poļu uzliktos nodokļus zemniekiem, un pievienoja tiem vēl daudzus citus. Ir bijuši nodokļi kavalērijas uzturēšanai, cietokšņu būvēšanai, tāpat bija jāpiedalās sabiedriskajos darbos un jāizmitina savās mājās strādniekus. “Lielākais muižniecības panākums bija zemnieku kustības brīvības ierobežošana, jo 1632.gada likums uzlicis tiesnešiem par pienākumu palīdzēt muižniekiem aizbēgušo dzimtcilvēku atgūšanā.”⁵⁵ Zemniekiem aizliedza atstāt muižu robežas. Šāda zemnieku bēgšana liek domāt par tiešām grūtu stāvokli un izmisumu, ja tie atstāja paši savas mājas. Turklāt zemnieku nemieri tika drakoniski apspiesti – dumpiniekus kņabīja ar nokaitētām kņablēm, lika moku ratos un sodīto līķus izlika redzamā vietās citiem par biedinājumu. Baznīcu valsts

⁵² Op.cit., 332.

⁵³ Agnis Balodis, op.cit.,103.

⁵⁴ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 295.

⁵⁵ Jānis Broks, op.cit., 179.

atbalstīja, lai caur baznīcu saņemtu politisko atbalstu. Savukārt Zviedrijas luterisma vadītāji ar valsts atbalstu centās panākt luterisma iesakņošanu latviešu zemē.⁵⁶

Garīgās dzīves jautājumos nostāja bija vēl kategoriskāka. Tā kā Zviedrija bija pilnīga luterāniska zeme, tad arī tas pats attiecās uz tās iekarotajām zemēm. Zviedru luterisms, kas Zviedrijā bija ieguvis valsts reliģijas statusu, līdz ar zviedru ienākšanu Latvijā, deva ļoti lielas pilnvaras luteriskai baznīcai. Luterisms kļuva vienīgā oficiāli atļautā konfesija. Vidzemē katolicismam nebija vietas. Visi katoļu garīdznieki tika izdzīti, katoļu baznīcas, tai skaitā Jēkaba baznīca, pārņemtas luterāņu rokās. Luterānisms ieviesa principu, ka valdnieks ir augstākā vara ticības lietās. Jau 1622. gadā (uzreiz pēc Rīgas ieņemšanas) Pētera baznīcas virsmācītāju Hermani Samsonu (1579 – 1643) Gustavs Ādolfs iecēla par superintendentu un inspektoru ar gandrīz neierobežotām pilnvarām un uzdeva nokārtot Livonijas garīgās lietas. H. Samsons pazīstams kā stingrs luteriskās ortodoksijas pārstāvis, dedzīgs jezuītu apkarotājs un kā vienpersonīgs luterāņu lietu vadītājs Vidzemē līdz 1633.gadam. No mācītājiem tika prasīta vietējās valodas apgūšana, vajadzēja atjaunot kara izpostītos dievnamus. Tomēr tā nenotika, jo zviedri nespēja nodrošināt finansiālo pusi. Tas, protams, neveicināja zemnieku pievēršanos luterānismam.⁵⁷ Luterāniskās baznīcas iekārta 16.gadsimta Livonijā vēl nebija izveidojusies. Zviedru valdībai nācās to nokārtot. Baznīcas pārvaldes iestādes Vidzemē nodibinājās 17. gadsimta 30-tos gados. 1633.gadā ģenerālgubernators Skytte izdeva „Vidzemes konsistoriju un vizitāciju satversmi”, kā arī nodibināja augstāko Vidzemes baznīcas iestādi – Virskonsistoriju.⁵⁸ Šai augstākās baznīcas pārvaldei bija laicīgs direktors un sākumā 3 apakškonsistorijas – Rīgā, Koknesē un Cēsīs. Katrā draudzē darbojās divi baznīcas priekšnieki. Prāvesti bija pa divi katrā apriņķī. Zviedru ķēniņš no 1648.-1662. gadam no virskonsistorijas izslēdza visus muižnieku pārstāvjus. 1663. gadā virskonsistorija sastāvēja tikai no garīdzniekiem un teologiem, tika likvidētas apakškonsistorijas⁵⁹.

Mācītāju materiālais stāvoklis zviedru laikos bijis ļoti labs, jo jau 1711. un 1712. gadā izdarītajā muižu revīzijā minētas 44 latviešu draudžu mācītājmuižas ar 55 3/8 arklu. Zīmīgi ir tas, ka šeit minētais mācītājmuižu skaits ir identisks ar katoļu laikos vizitācijās uzrādīto draudžu skaitu Vidzemē.⁶⁰ Šeit redzams, ka tiešām Vidzemē visi dievnami tikuši pārņemti zviedru luterāņu rokās. 1639. gadā visas draudzes tika izsludinātas par kroņa (ķēniņa) draudzēm.

⁵⁶ Heinrihs Strods, op.cit., 158.

⁵⁷ Jānis Briks, op.cit., 182.

⁵⁸ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 308.

⁵⁹ L. Adamovičs., *Raksti par...*, op.cit., 40.

⁶⁰ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 309.

Diemžēl mācītāju materiālais stāvoklis tika nodrošināts uz zemnieku rēķina. Vecpiebalgas zemnieks Baldiešēnu Pēteris vēl 1695. gadā raksta sūdzību Zviedrijas karalim Kārlim XI par to, ka viņam rentnieks atņēmis lopus, rudzus, miežus un zemi, tos atdeva bijušajam Piebalgas mācītājam. Zemnieku padzen no mājas un viņa zemi pievieno muižas laukiem.⁶¹ Mācītājus interesēja darba vietas ienesīgais stāvoklis, jo no zemniekiem tika prasītas nodevas un par pārkāpumiem uzlika naudas sodu. „Kādu zemnieku par netiklību (liekas, pirms laulībām piedzimis bērns) pirms laulāšanas un laulājot iepliķējis un pavēlējis viņam atnest 2 podus nekulstītu un ½ podu izkulstītu linu un ½ podu medus.”⁶² Kāds Allažu mācītājs piesavinājies baznīcai ziedoto naudu un zemniekam ar varu atņēmis teļu.

1622.gadā Vidzemē bija tikai 5 luterticīgi mācītāji, bet kad Gustavs Ādolfs Vidzemi pasludināja par luterisku zemi, iztukšotās katoļu draudzes vajadzēja apgādāt ar luterāņu mācītājiem. Bet tādu nebija. Tomēr superintendants Samsons līdz 1630. gadam bija iecēlis amatā 45 mācītājus un 3 prāvestus. Savukārt Vestren – Dolls (Von August Westren – Doll) min pat 70 garīdzniekus, kurus iecēlis Samsons.⁶³ Tomēr latviešus dievkalpojumi drīzāk atbaidīja, nekā pievilka, jo latviešu valodu neprotošie mācītāji centās izburtot latvisko tekstu izkropļotā valodā tā, ka latvietis nekā nesaprata. „Tāpēc Mancelis varēja liecināt, ka pēc beigtiem dievvārdiem baznīcēni teikuši: „Kas zina, ko tas Vāczemes kaķis saka!””⁶⁴ Ar dziesmu dziedāšanu gāja vēl grūtāk, nedzejiskos un neritmiskos dziesmu tekstus latvietis nevarēja izdziedāt. Turklāt arī mācītāju tikumiskā dzīve un pienākumu izpildīšana pirmā laikā bieži nestāvēja diez cik augstu. Mācītāja amats tika mantots no ģimenes uz ģimeni pat 8 paaudzēs, latviešu valodas stāvoklis mācītāju aprindās neuzlabojās, tie nesaprata latviešus, bet dzina tos ar varu uz baznīcu. Latviešu sadzīvē, sevišķi no ceļiem un pilsētām attālākās vietās, joprojām saglabājās senie ticējumi. Kristiānisms vēl 17. gadsimtā nereti bija subkultūra salīdzinājumā ar sadzīves pagānismu.

Šajā laikā nozīmīgas ir latviešu valodā izdotās grāmatas gan mācītāju, gan iedzīvotāju lietošanai. Georgs Mancelis pārtulkoja Salamana sakāmvārdus (1637.g), Sīraha (Syracha) gudrības grāmatu (1642. g.) un izdeva sprediķu grāmatu latviešu valodā. Latviešu lietošanai tika izdotas divas H. Kleinšmita „Latviešu Pātaro-grāmata” (iznākusi 1672.gadā), kā arī citi garīga satura izdevumi. Liels ieguldījums latviešu baznīcas dzīvē ir Kristofora Fīrekera (Füreker)

⁶¹ Arveds Švābe, *Vecpiebalgas zemnieku sūdzība Zviedrijas karalim Kārlim XI 1695. gadā* (Rīgā, izdevēja Latvijas skolotāju savienība, 1927), 7.

⁶² Valsts Archiva raksti, sērija B, Pētījumi I (Rīgā, A/S Valters un Rapa, 1935), 65.

⁶³ August Westren –Doll., „Die Schwedische Zeit in Estland un Livland”. // von Wittram Reinhard. *Baltische Kirchengeschichte*, (Göttingen-Vandenhoeck & Ruprecht, 1956), 96.

⁶⁴ *Manceļa sprediķa izlase*, (Imanta Kopenhāgenā, ANNO MCMLIV), 8.

izdotā ritmiska un dzejiska latviešu dziesmu grāmata. Lielu ieguldījumu latviešu kultūrā 17. gadsimtā devis Ernests Gliks, kurš pirmo reizi pārtulkojis Bībeli latviešu valodā. Jaunā Derība tiek iespiesta 1635. gadā, un Vecā derība 1689.gadā. 1694. gadā Bībele tiek bezmaksas izdalīta draudzēm un skolām.⁶⁵

Vidzemē attīstījās izglītība, tika atvērtas baznīcas skolas, kurās mācīja, lasīt, rakstīt, dziedāt un galvenokārt bija jāmācās katķisms. Diemžēl skolas netika īpaši apmeklētas.

⁶⁵ L. Adamovičs., *Dzīmtenes baznīcas vēsture*,(Pētera Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947), 42.

KOPSAVILKUMS

16.gs.-17.gs Latvijas zemei un cilvēkiem nesis daudz pārdzīvojumu. Daudzie kari izpostīja Latvijas zemi. Tika nogalināti daudz cilvēku. Turklāt šajos gadsimtos bija vairāki bada un mēra gadi, kad tūkstošiem cilvēku aizgāja bojā. Zemniekiem nebija, ko ēst, bet tas, kas izauga pašu dārzā, bija jāatdod ķēniņam. Daudzās varu maiņas dzina zemniekus lielos parādos, izmisumā un neziņā par savu nākotni.

Arī garīgajā dzīves jomā latvieši šajos gadsimtos piedzīvoja lielas pārmaiņas. Līdz šim pagāniskais latvietis sākotnēji tiek iepazīstināts ar katoļticību. Īpaši tā latviešiem nepatika, jo tā bija pavisam atšķirīga no senču reliģijas. Bet iecietīgie, laipnie un pazemīgie jezuīti prata iepazīstināt un pieradināt pie katoļu ticības un zemnieki, patiesībā gan vairāk ārēji, bet pievērsās katoļu kultam. 16.gs. Latvijā ienāk jauna ticība no Vācijas – luterticība. Luterisma mācībai pievērsās pilsētu iedzīvotāji un muižkungi, jo luteriskā baznīca muižkungiem deva lielu varu. Vācu muižnieks valdīja un vācu garīdznieks gādāja, lai zemnieki klausītu muižniekiem. Taču laukos par luterticību maz ko zināja. Šo divu ticību līdzaspastāvēšana bija nemiera pilna. Daudzie kari gāja roku rokā ar ticību. Patiesībā tā bija cīņa starp protestantismu un katoļticību. Luterisms guva pārsvaru 17.gadsimtā, kad pie varas nāca zviedri. Zviedrija bija luterāniska zeme un par tādu padarīja arī pakļauto Livoniju. Tie bija grūti laiki latviešu zemei un latviešiem, jo luterticība tika uzspiesta, neskatoties uz to, ka latvieši vēl jo projām pielūdz savu senču dievus, kā arī daudzi bija pievērsušies katoļticībai, kura bija iesakņojusies pateicoties jezuītu neatlaidīgajam darbam. Pēc luterāņu dievkalpojumiem latvieši pulcējās kopā ar jezuītiem un noturēja savus svētbrīžus. Grūts šis laiks bija arī materiālajā ziņā lielo nodokļu, bada un mēra dēļ. Pēc poļu –zviedru kara Kurzeme palika luterticīga hercogiste, Vidzeme kļuva par Zviedrijas sastāvdaļu ar luterismu kā oficiālo valsts reliģiju. Latgale palika katoļticīgo poļu pakļautībā. Kristietības ārējā ekspansija izpaudās luterisma izplatībā 16. gadsimta otrajā pusē un 17. gadsimtā no Vācijas un Zviedrijas, savukārt katolicisma izplatība no Polijas un Lietuvas. Luterisma izplatība norisa galvenokārt iekšējo spēku vardarbības rezultātā. Rekatolizācija un luterisma izplatība Vidzemē notika ar ārējo politisko spēku atbalstu. Katolicisma un luterisma maiņu biežums, luterisma mēģinājumi ar varu atgriezt no sadzīves pagānisma radīja situāciju, ka Latvijas teritorijas iedzīvotāji 16. – 17. gadsimtā atradās starp luterismu, katolicismu un pagānismu.

16.gs. – 17.gs. latviešu kultūrā nozīmīgs bijis ar pirmo grāmatu izdošanu latviešu valodā. Tiek izdota mācītāju rokasgrāmata Enhiridions, katehisms, garīgo dziesmu krājums un citas. Georgs Mancelis pārtulkoja Salamana sakāmvārdus, Sīraha gudrības grāmatu, viņš pārlaboja un papildināja mācītāju Rokas grāmatu – Vademecum. Kristofers Fīrekers saraksta latviešu dziesmu grāmatu. Pirmo reizi tiek pārtulkota Bībele latviešu valodā. To izdara Ernests Gliks.

2. NODAĻA

EIROPA 16. UN 17. GADSIMTĀ

2.1 Reformācija Vācijā

16. gadsimta nozīmīga persona ir Mārtiņš Luters. Luters dzimis 1483. gada 10. novembrī. 1507. gadā Luteru ordinēja par mācītāju. Taču katoļticībā viņš nerada cerēto mieru. Luters sāka studēt svētos rakstus un viņš ieguva sirds mieru. Viņš saprata, ka cilvēku neattaisno labie darbi, bet ticība Jēzum Kristum. Tas bija reformācijas sākums. Luters krasi iestājās pret tajā laikā ļoti populārās grēku atlaižu pirkšanas. Luters sāka sprediķot par katoļu mācību kā maldus mācību. Pēc tā laika paraduma Luters savu mācību izteica tēzēs. Savas 95 tēzes viņš 1517. gada 31. oktobrī piesita pie Vitenbergas pils baznīcas durvīm. Šīs tēzes iespieda vācu valodā un izplatīja. Viņam radās daudz piekritēju. Bet arī Lutera pretinieki, katoļu baznīca, nesnauda. Tā apsūdzēja Luteru pāvestam par ķeceri. Luteram pāvests lika atsaukt savus uzskatus, bet viņš to nedarīja. Lai pamatotu un izskaidrotu savu mācību Luters sarakstīja vairākus rakstus. Lutera mācība bija izplatījusies visā Vācijā. 1520. gadā pāvests Leons X izsludināja lāstu bullu pret Luteru, un lika sadedzināt visus viņa rakstus un neizdot jaunus. Taču Luters šo lāstu bullu sadedzināja, tā saraujot visas saites ar pāvestu un katoļu baznīcu. Luters tika pasludināts par ķeceri, bet viņa piekritēji un atbalstītāji rīkoja plašus grautiņus ielās un katoļu baznīcās. Tika izpostītas baznīcas, klosteri, mūki un mūķenes padzīti. Vācu zemnieki arī bija Lutera mācības atbalstītāji. Vācijā zemnieki bija kungu apspiesti un ar Lutera rakstu „kristīgā cilvēka brīvība” saprata, ka tie ir brīvi no kungu varas un var līdzī runāt garīgās un laicīgās dzīves jautājumos. Sākās zemnieku nemieri Kungi šos nemierus apspieda, sākās nežēlīga izrēķināšanās ar zemniekiem.

1529. gada Špeieras valsts saeimā katoliskiem valdniekiem bija vairākums un tika pieņemts lēmums, ka evaņģēliskās zemēs atkal jāatjauno katoļu dievkalpojums. Evaņģēliskie valdnieki ar to nebija mierā un iesniedza protestu pret šo lēmumu. No šī laika Lutera piekritējus sāka saukt par protestantiem. Ķeizars Kārlis V Augsburgas valsts saeimā 1530. gadā vēlējās izšķirt šo ticības strīdu un pieprasīja no luterāņiem savu ticības apliecību rakstiskā veidā. Ķeizars šo ticības apliecību pasludināja par apgāztu. Karš starp abām partijām bija neizbēgams. Tādēļ luteriskie valdnieki apvienojās Šmalkaldes savienībā. Ķeizars un katoļu valdnieku pretdarbība nespēja apturēt reformācijas kustības izplatīšanos un nostiprināšanos Vācijā. Katoļiem tas nepatika. Tie mudināja ķeizaru sākt cīņu pret protestantiem. 1546. gadā sākās

Šmalkaldes karš, kurš beidzās 1555. gadā ar Augsburgas miera līgumu. Miera līgumā bija teikts.⁶⁶

1. Valdnieki un pilsētas var brīvi izšķirties par katoļu vai Lutera ticību;
2. Kādu ticību pieņem valdnieks, tādu jāpieņem pavalstniekiem;
3. garīgiem bīskapiem jāpaliek katoļticībā.

Luters par savu ticību cīnījās ar dažādiem rakstiem un sprediķiem. Piemēram, Veimāras izdotajos Lutera rakstos runāts par raganām. Luters raganas izslēdzis no baznīcas un nereti pieprasījis viņām nāvi. Kādā 22. augusta pēcpusdienas sprediķī Luters vērsies pret raganām un burvjiem, kas pārdevušies velnam, ar dažādām pamācībām. Luters, tāpat kā Latvijā vizitatori, kā vēlāk redzēsim, ar raganām saprata laika mainītājas un piena zagles.⁶⁷ Luters raganas un burvjus nodeva spīdināšanai. Raganas savos nodarījumos neatzinās un Luters to skaidroja tā, ka velns tām neļauj runāt. Gandrīz visu savu dzīvi Luters ticēja raganu esamībai un cīnījās ar tām. Raganas, pēc viņa domām, arī zog sviestu, padara slimus bērnus, kā arī viņām pašām dzimst kropli bērni, kurus viņas iemainījušas pret velnu. Luters raganām pieprasa nāvi.⁶⁸ Katolicisms Eiropā, tāpat kā Latvijas teritorijā, bija daudz atvērtāks pirmskristīgajiem ticējumiem un kārtībai, turpretī luterisms stingri iestājās pret jebkādu atkāpšanos no Bībeles mācības.

2.2. Reformācija Šveicē

Viens no reformatoriem Šveicē bija Ulrichs Cvinglijs. Viņš bija mācītājs Cīrihē. Lutera panākumu iespaidots, viņš vērsās pret katoļu baznīcas maldu mācībām. Vispirms viņš reformēja dievkalpojumu. Tika atņemta dažādas katoļu baznīcas mācības un uzskati: svētceļojumi, relikviju kultu, pēdējā svaidīšana u. c.

Otra slavena persona, kas darbojās Šveicē bija Žans Kalvins. Iepazinies ar Lutera rakstiem, viņš pāriet protestantismā. Kalvins sāka reformēt reliģisko un tikumisko dzīvi. Tika nodibināta konsistorija, kura izdeva likumus, kuri bija jāpilda. Kas tos nepildīja, tos bargi sodīja, pat ar nāves sodu.⁶⁹

Cvinglija un Kalvina darbības rezultātā izveidojās reformētā baznīca.

⁶⁶ Edgars Lange, *Baznīcas vēsture* (Latvijas ev.-lut. Baznīcas virsvalde, 1975), 112.

⁶⁷ Ruth Götze, *Wie Luther Kirchengucht übte* (Evangelische Verlagsanstalt Berlin, 1959), 44.

⁶⁸ Op.cit., 44. -45.

⁶⁹ Edgars Lange, op.cit., 119.

2.3. Reformācija Anglijā

Anglijā reformācija tika izdarīta karaļa Indriķa VIII (1509. – 1547. g.) laikā. Sāpumā viņš bija dedzīgs katolis, taču vēlāk sagāja naidā ar pāvestu, jo tas viņam neļāva šķirties. Ar to tika sarautas saites ar katoļu baznīcu un izveidota anglikāņu baznīca. Protestantisms sāka izplatīties Anglijā. Pēc Indriķa VIII nāves Elizabetes I laikā iedzīvotājus ar varu spieda iestāties anglikāņu baznīcā. Kas to nedarīja, tos sodīja. Olivera Kromvela laikā radās vairākas jaunas sekta, un atkal sākās spaidi un vajāšanas. Anglijā izplatījās kalvinisms un no Romas katoļu baznīcas tā attālinājās, lai arī šeit katoļu baznīca cīnījās pret protestantismu.⁷⁰

2.4 Reformācija Skandināvijas valstīs

Dānijā reformācija norisinājās ķēniņa Fridriha I laikā, un šeit protestantismam radās daudz piekritēju. 1536. gadā Dānijā un Norvēģijā par valsts reliģiju ieviesa luterānismu. 1539. gadā to pašu izdarīja Islandē. Zviedrijā pirmie luterānisma sludinātāji bija brāļi Olavs un Lorencs Petri. Tautā stipri bija iesakņojusies katoļu ticība, bet ķēniņš Gustavs Vāza, kurš protestantisma sludinātājiem atļāva brīvi darboties. Reformācija izplatījās daudzās citās Eiropas valstīs.

2.5. Pretreformācija

Kamēr Latvijas zemēs katoļu ticību ar varu izskauda luterticība, arī Eiropā 16. gadsimtā katoļu baznīca bija pazaudējusi daudz savus piekritējus. 1570. gadā trīs ceturtdaļas vācu tautas piederēja pie evaņģēliskās ticības, kaut arī pret to ar stingru bardzību vērsās katoļu baznīca. Katoļu baznīca izvērta plašas jezuītu ordeņu misijas, lai saglābtu katoļu varu.⁷¹ Jezuītu ordeņu izglītotie cilvēki darbojās pagānu misionarizēšanā, jaunatnes izglītošanā, tautas misionarizēšanā un īpaši reformācijas atvairīšanā. Jezuīti gāja tautā un sprediķoja. Drīz tika panākts, ka daudzi evaņģēliski vecāki savus bērņus sūtīja jezuītu skolās, un bieži paši attālinājās no evaņģēliskās baznīcas. Bet galvenais jezuītu uzdevums joprojām bija cīņa ar ķeceriem un to atgriešana katoļticībā. Romas baznīca pret evaņģēliskajiem sprediķiem uzsāka cīņu ar varas palīdzību. Tika atjaunota inkvizīcijas tiesa, ķeceri tika spīdzināti vai sadedzināti. Šādi inkvizīcijas darbi no

⁷⁰ Theodor Bock, *Ein gang durch die Kirchengeschichte* (R. Oldenbourg Verlag: München, 1974), 130.

⁷¹ Theodor Bock, op.cit., 130. -131.

Romas katoļu baznīcas puses tika uzskatīti par „labiem darbiem”.⁷² Spānijā un Itālijā inkvizīcijas tiesas darbojās visnežēlīgāk.

Zviedrija, Dānija un Norvēģija bija gandrīz 100 % luterticīga.⁷³ Eiropā ļaudis labprātīgi pievērsās luterticībai, kamēr Livonijā un Kurzemes hercogistē tas tika darīts ar varu. Vienīgi Itālija un Spānija bija palikušas katoļticīgas, no šejienes arī sākās cīņa pret reformāciju, kas Livonijā nenotika luteriskās zviedru valdības dēļ un Kurzemes – Zemgales hercogistē luterticīgo hercogu dēļ. Eiropā katoļu baznīca šajā laikā centās apgūt zaudēto. Tam kalpoja Tridentas koncils, inkvizīcijas tiesu atjaunošana un jezuītu ordenis. Tridentas koncils darbojās no 1545. līdz 1563. gadam. Tas pieņēma lēmumus, kas iekšēji atjaunoja katoļu baznīcas mācību. 1542. gadā pāvests Pauls III atjaunoja inkvizīcijas tiesas. Sākotnēji tās darbojās Spānijā, Itālijā un Portugālē, pēc tam arī citās zemēs. Aizdomīgas personas apcietināja un ar spīdzināšanas palīdzību centās izspiest atzīšanos. Upurus sodīja ar sadedzināšanu uz sārta vai mūža ieslodzījumu. No Romas katoļu baznīcas puses tika dedzināti ne tikai ķecerī, bet arī raganas un burvji. Katoļu baznīca, tāpat kā Lutērs, domāja, ka notiek raganu lidošana uz sapulcēm, tās pārvēršas par dzīvniekiem, nogalina mazus bērņus un dara citas nekrietnības. Sievietes tika apsūdzētas par līguma slēgšanu ar velnu. 150 gadu laikā Spānijā, Itālijā un Vācijā tika sadedzinātas ne mazāk kā 30 000 raganas.⁷⁴ Turklāt katoļu baznīca uzskatīja, ka, sadedzinot šos velna pārņemtus cilvēkus, tiek darīts labs darbs. 1588. gadā Osnabrukas apgabalā trīs mēnešu laikā tika sadedzināta 121 ragana. Dedzināja arī vīriešus – burvjus. 17. gadsimtā raganu dedzināšana aizvien paplašinājās. Tika uzcelta pat milzīga krāsns raganu dedzināšanai, Bamtergā bija cietums, kurā raganas turēja līdz soda piespriešanai. 1628. gadā Nesavas pilsētā tika izdots speciāls rīkojums un nolīgti cilvēki, kuriem bija jānovēro tauta, un jāziņo par jebkādam burvestības pazīmēm īpašām komisijām.⁷⁵ 17. gadsimtā jezuīti nodarbojās arī ar ļauno garu izdzīšanu. Ar šiem rituāliem bieži tika panākts, ka cilvēki sajuka prātā.

Raganu vajāšanai bija arī ekonomiska nozīme. 1522. gadā Lutera piekritēji paziņoja, ka Roma ņem 2 ½ guldeņa no katra cilvēka, par kuru ir aizdomas buršanā. Savukārt cilvēki, kuri nodeva raganas vajāšanai arī saņēma atalgojumu. No pašiem apsūdzētajiem tika atsavināts īpašums un nodots baznīcai, tiesnešiem, inkvizitoriem. Esmengenā 1662. un 1663. gadā raganu ķeršanai tika izmaksāti 2300 guldeņi, bet no notiesātajiem tika ievākti tikai 1045 guldeņi.⁷⁶

⁷² Theodor Bock, op.cit., 134. – 135.

⁷³ Theodor Bock, op.cit., 134. – 135.

⁷⁴ Яков Шпренгер, Генрих Инститорис, *Молот ведьм* („Интербук”, Москва, 1990), 52.

⁷⁵ Op.cit., 52.

⁷⁶ Op.cit., 54. – 55.

17. gadsimta vidū Bavārijā tika izveidota speciāla bērnu komisija, kas pārbaudīja bērnus. Rezultātā vairāki bērni vecumā no 7 līdz 10 gadiem tika atzīti par burvjiem un raganām un sadedzināti.⁷⁷

Piemēram, Spānijā laika posmā no 1481. gada līdz 1808. gadam tika sadedzinātas 31,912 un ar mūža ieslodzījumu sodītas 291,456 personas. Ar sodu palīdzību Spānija un Itālija kļuva par gandrīz 100 % katolisku zemi. Arī Nīderlandē inkvizīcijas tiesas nežēlīgi tiesāja protestantus. Nīderlandes hercogs Alba ar lielu nežēlību vērsās pret protestantiem. Viņa uzskats bija: romietis vai miris. Sešu gadu laikā notiesāja 18,000 protestantus⁷⁸. Pēc vairāku gadu cīņām tika noslēgts miers un Nīderlande ieguva tiesības ticības brīvību. Francijā plaši izplatījās cits protestantisma novirziens kalvinisms. Tas katoļu baznīcai nepatika un sākās hugenotu, franču protestantu, vajāšanas un kari. Sevišķi nežēlīga izrēķināšanās ar hugenotiem notika Parīzē 1572. gada 23. – 24. augusta naktī, kad nonāvēja ap 20,000 hugenotu.⁷⁹ Vācijā starp protestantiem un katoļiem attiecības bija tik saspīlētas, ka izcēlās karš, kas norisinājās 30 gadus (1618. – 1648. g.). kara sākumā labi veicās katoļiem, bet tad palīgā nāca luterticīgā Zviedrija. Miers tika noslēgts Minsterē Vestfālē 1648. gadā. Ar šo miera līgumu luterāņi un reformētie ieguva pilnīgu ticības brīvību. Luterānisms plaši izplatījās Vācijas ziemeļos. Savukārt Austrijā un Ungārijā pret protestantiem asu cīņu uzsāka ķeizars Ferdinands II, kurš protestantu mācītājus padzina un iedzīvotājus ar varu atgriezta katoļticībā. Piemēram, Ungārijā ap 1570. gadu tikai desmitā daļa bija katoļticīgie.⁸⁰ Anglijā 16. – 17. gadsimta raganu vajāšanu laikā slavens ar nežēlību pret raganām bija karalis Jēkabs I. Viņš vajāja pat tiesnešus, kuri raganām piesprieda pārāk maigus sodus.⁸¹ Eiropā bija atgriezies viduslaiku inkvizīcija ar tiesām, spīdzināšanu, sadedzināšanu uz sārta un cietumsodiem. Eiropā katoļu un luterticīgā baznīca darīja to pašu, ko Livonijā un Kurzemes hercogistē darīja luterticīgā baznīca – ar varu katra centās ļaudis pievērst savai ticībai un iznīdēt pirmskristīgos ticējumus..

⁷⁷ Op.cit., 59.

⁷⁸ Theodor Bock, op.cit., 135.

⁷⁹ Op.cit., 136.

⁸⁰ Op.cit., 137.

⁸¹ Яков Шпренгер, op.cit., 53.

KOPSAVILKUMS

16. gadsimtā strauji izplatījās Lutera mācība, īpaši Lutera dzimtenē Vācijā. Luterismam pieslēgās ne tikai vienkāršie cilvēki, bet arī valdnieki, kas pēc Augsбургas miera līguma nozīmēja, ka arī pavalstnieki pāriet luterticībā. Arī ārpus Vācijas visā Eiropā luterisms guva atbalstu. Lutera mācību atbalstīja gan Francijā, gan Anglijā, gan Skandināvijas un citās valstīs. Šajā laikā, pretojoties pāvestam, Lutera piekritēji ieguva protestantu nosaukumu. Ar protestantu milzīgo izplatīšanos nevarēja samierināties katoļu baznīca un uzsāka pretreformācijas cīņu. Visā Eiropā katoļticīgie valdnieki un baznīca atjaunoja inkvizīcijas tiesas un raganu sārtus ķeceriem, raganām un burvjiem. Arī Lutera mācība iestājās pret raganām, kuras viņš pieprasīja dedzināt. Eiropa bija atgriezusies viduslaikos. Ar protestantiem nežēlīgi izrēķinājās, taču tie nepadevās un daudzas valstis ieguva ticības brīvību. Savukārt protestantisms kopā ar katoļu baznīcu ar sārtu palīdzību cīnījās arī ar pirmskristīgo tradīciju izskaušanu. Katoļticīgas palika Austrija, Ungārija, Spānija, Itālija un Portugāle.

3. NODAĻA

VIZITĀCIJAS LATVIJAS TERITORIJĀ

Iesākumā vēlos aplūkot latviešu garīgo, ikdienas, svētku dzīvi. Ir nepieciešams saprast ar ko tad latvietis nodarbojās savā elkdievības pasaulē, kādus „briesmīgus darbus” tas veica, ka vajadzēja iejaukties protestantiskajai pasaulei ar vizitāciju un dažādu sodu palīdzību.

3.1 Latviešu garīgā pagāniskā pasaule

„Latvieši, lai gan ārēji pieņēmuši kristīgās ticības ritus un paražas, īstenībā jo stingri turpina pieķerties un pieturēties pie saviem senajiem ticējumiem un pagānu kultu paražām”.⁸² Vispirmām kārtām tas izpaužas dabas pielūgšanā un dvēseles piešķiršanā dabas parādībām un matērijām. Viņi pielūdz kokus, zibenim tie pienes upurus, lai zīlētu, jo no zibens latviešiem ir vislielākās bailes. Kokus viņi apzīmē ar elku dievu un pašu ļauno velnu ar zemes dievu, un viņi tos pielūdz visu laiku. Kokus pielūdz dažādus, ir speciāli koki, kas ir pie mājām un kopīgi ar kaimiņiem, ir arī tādi, kuri atrodas dziļi mežā. Pie šiem kokiem viņi divas reizes gadā nes upurus Pērkonam, t.i., zibenim un lielajam dievam. Upuri parasti ir dzīvnieki – āzis, melns gailis un vista, kā arī alus, tāpat arī ziedo vasku un naudu. Pie upurēšanas pieder arī dažādas rituālas darbības - ēšana, dzeršana, dziedāšana, dejošana un upuru dedzināšana. Citā reizē tie upurē jēru un baltu gaili par pateicību par ievākto ražu, tātad tas varētu notikt rudenī. Zīmīgi, ka nevienai sievietei nav ļauts piedalīties šajās ceremonijās, viņas mājās piekopj citus ritus, lai remdētu dievu mātes dusmas. Piemēram, tās iebāž vistu alū, pēc tam, pa galvu sitot, to nogalina un pēc tam apēd, kam seko vēl dažas citas izdarības. Vēl latvieši zīlējuši nākotni, izmatojot dzīvniekus, upurējuši dzīvus dzīvniekus nogrūžot no stāvas kraujas. Ļoti izplatītas ir senlatviešu birzis, kurās tie pulcējās, lai pielūgtu kokus, jūras, zemes, labības, lauku, dārzu, zirgu, govju un citus dievus. Latvieši arī būrušies, apvārdojuši uguni, barojuši mirušās dvēseles. Par vienu no visizplatītākajām paražām bijusi līgavas zagšana.⁸³ Līgavu zagšana bija aizliegta ar nāves sodu. 16. gadsimtā tāds aizliegums minēts 1507., 1514. un 1543. gada landtāga protokolos, kā arī 1570. gada Kurzemes baznīcas nolikumā.⁸⁴ Ar dažādiem senlatviešu māņiem un burvībām jauca arī katolicisma paliekas – tika upurēts, svētītas īpašas dienas un laiki. Arī Kurzemes

⁸² Dusdorfs E., Spekke A., op.cit., 601.

⁸³ Op.cit., 606-629.

⁸⁴ Op.cit., 627.

superintendants Pauls Einhorn raksta: „Visāda veida pagāniskas un muļķīgas māņticības šai provincē, kas tādā mērā pārņēmušas jo daudzu ļaužu prātus, jo īpaši nepiedzīvojušās (neapzinīgās) un uz māņiem vērstās vienkāršās tautas prātus /.../, ka man šķita ne tikvien apkarojamas, bet, ka par tām jāpauž skaļā balsī, ar pilnām, kā teic, tauru skaņām”.⁸⁵ Ņemot vērā kristīgās baznīcas elkdievības apkarošanu, kas plaši izvēršas jau 16. gadsimtā, seno kultu var izdarīt tikai paslepus un latvieši to arī darīja. Latviešu zeme vēl ir pilna senas ticēšanas un seno dievu. Īpaši Einhorn piemin daudzās dievu mātes. Latvieši sajaucot dievmāti ar savām senām dievietēm – dabas spēkiem un bieži dzirdami tādi izsaučieni kā „O Maringa darga, o Lopu Matiet baggata”.⁸⁶ Superintendants plaši runā arī par latviešu tautasdziesmām, kuras viņš nosauc par dievu himnām, jo latvieši tās dzied par savām zemju, upju, lauku u.c. mātēm visur un vienmēr. Kad latvieši ejot dažādos darbos, tiem vienmēr bija sevišķas dziesmas, ko dziedāt. Tādējādi viņi panāk dievu labvēlību. Latviešus Einhorn sauc par mazu, neizglītotu, nicinošu, bet spītīgu tautu, viņiem ir maz līdzekļu, bet liela drosme. Latvieši tiek dēvēti par „mežonīgo tautu”⁸⁷ Einhorn uzskata, ka latvieši būtu jāizglīto, taču reizē pauž par to bažas – „ja latviešus izglītošot, tie uzzināšot, ka šī zeme reiz bijusi viņu, tad radīšoties sacelšanās un tad viņi die Teutschen mit grawsahmen morden und tódtten zum Lande hinaus vertilgen wúrden (vāciešus ar nežēlīgām slepkavībām no zemes iznīdētu)”.⁸⁸ Tāpēc Einhorn uzskata, ka jāaprobežojas tikai ar kristīgo izglītošanu. Sava darba „*Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae...*”, kurā rakstīts par elkdievību un māņticību Kurzemē un Zemgalē, I nodaļā Pauls Einhorn min, ka šajā nostūrī ir daudz dievu un dieviešu, piemēram, debesu, pērkonu, zibens, upju, vēja, uguns, mežu un lauku, dārzu, pļavu, ceļu un citas dievietes. Tās piesauca, kad gāja darbos uz mežu, pļavu, dārzu vai citām vietām.⁸⁹ II nodaļā viņš raksta par upurēšanu. Latvieši satikās noteiktās vietās, īpaši kalnos, un sanesa daudz upurus. Pie upurēšanas tiek noturētas veselās ceremonijas ar speciāliem ēdieniem un dzērieniem. III nodaļā Einhorn īpaši izdala upuru nešanu vilkiem. To latvieši darīja, lai pielabinātos ļaunajiem dzīvniekiem, kuri varēja kaitēt, piemēram, aiznest lopus. Vilkiem upurēja ceļu krustcelēs. IV nodaļā rakstīts par latviešu māņticīgajiem un pagāniskajiem svētkiem. Svētkus latvieši svinējuši ar dejošanu, lēkāšanu un kliegšanu. Svinēšanas laikā zemnieki staigājuši no mājas uz māju. Vakarā ticis vilkts bluķis, šis vakars arī saukts par „bluķa vakaru.” Tas darīts visu nakti. Droši vien šis izdarības Einhorn novērojis

⁸⁵ A. Spekke, „P. Einhorna raksti par latviešiem”, *Senatne un Māksla IV*, 1937: 112.

⁸⁶ P. Einhorn., *Reformatio Gentis Letticae in Ducaten Curlandiae...* (Rīga, Geshardum Schröder, 1636), I nodaļa

⁸⁷ A. Spekke, op.cit., 119. – 120.

⁸⁸ Op.cit., 125.

⁸⁹ P. Einhorn., op.cit., I

Ziemassvētku laikā, kas latviešiem saistās ar ķekatās iešanu un arī bluķa vilkšanu, kuru nosaka speciāli ticējumi. VI grāmatas nodaļā autors apraksta mirušo apbedīšanu. Einhorn ir šokēts par izdarībām, kādas veica Kurzemes hercogistes ļaudis. Mirušos viņi apbedīja savās kapsētās, mežos un krūmos, tāpat kā pārējā Livonijā. Kapā līdzī mirušajam deva drēbes, dažādus sadzīves priekšmetus, sudrabu, naudu – visu, kas nepieciešams, lai mūžīgajā dzīvē varētu dzīvot labi. Pēdējā, VII nodaļā aprakstīta dvēseļu mielošana. Katru rudeni latvieši sapulcējās savos kapos un klāja galdus mirušajiem. Tā viņi mīloja savas senču dvēseles. Pauls Einhorn savā darbā *Historia Lettica* raksta, ka bērniem latvieši dod putnu un dzīvnieku vārdus, jo baznīcas vārdi tiem nepatīk – bērni pie kristības raudot un tas, pēc latvieša domām, nozīmē, ka vārds nav labs.⁹⁰ Katoļu baznīca pret šīm pagāniskajām darbībām īpaši nepretojās, drīzāk gan vēl nāca svētīt latviešu birzis, jūras, labību laukus, tīklus, sāli un ārstēja slimības. Taču nākot pie varas zviedru valdībai, viss mainījās. Luteriskā baznīca pret šo lielo latviešu elkdievību un arī katoļticību uzsāka cīņu ar vizitāciju un dažādu sodu palīdzību.

3.2 Vizitāciju organizatoriskā puse

Pirmās vizitācijas tiek noturētas jau 16. gadsimta Kurzemē, arī Cēsīs. Hercogs Gothards Ketlers bija nodibinājis konsistoriju, kas sastāvēja no padomniekiem un garīdzniekiem, kur priekšgalā bija hercoga kanclers un superintendators. 1636. gadā tika nodibināti prāvestu iecirkņi un hercoga iecelti prāvesti, kuriem izdeva rīcības instrukcijas. Katrā atsevišķā draudzē baznīcas lietas bija jānokārto vizitātoriem. Kurzemes hercogistē liela loma pie vizitācijām bija hercoga padomniekam Zalomonam Heningam. Tika pārbaudīti muižnieki, kā tie pilda savus pienākumus baznīcas labā, jo bieži bija tā, ka muižnieks mācītājam noteica sprediķa saturu. Pauls Einhorn savās vizitācijās pārbaudot mācītāju zināšanas, stāsta, ka mācītāji ir pilnīgi neizglītoti.⁹¹ Tāpat arī uzraudzīja mācītāju amata un personīgo dzīvi, jo mācītāji, kurus iecēla hercogs, bieži vien nebija sava amata cienīgi, par ko jau runāju iepriekšējā nodaļā.

1613. gadā vispārēju baznīcu vizitāciju noturēja Cēsīs, tās nolūks bija ievākt ziņas par draudzēm un nokārtot atsevišķu draudžu stāvokli un īpašumus. „Dažādi 16. g. s. otrās puses un 17. g. s. sākuma raksti, tāpat arī jezuītu kolēģiju annāļi un 1613. g. vizitāciju protokoli liecina, ka latviešos tanīs laikos vēl ļoti stipri izplatītas pagāniskas tradīcijas /.../ 1613.g. vizitators archidiakons Teknons konstatē, ka „visa latviešu tauta nodevusies elku kalpošanai”.”⁹² Par

⁹⁰ E. Buceniece, *Ideju vēsture Latvijā* (Zvaigzne ABC, 1995), 74.

⁹¹ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 341.

⁹² L. Adamovičs., *Raksti par...*, op.cit. 15.

kristīgo ticību latvieši zināja maz, tikai nedaudzi zināja Kunga lūgšanu. Par to liecina jezuītu ziņojumi. „Rīgā iedzīvotāji ir tiktāl samaitāti un ietīti maldu tumsā, ka, izņemot vienkāršos ļaudis, reti kāds no citiem pilsoņiem apmeklē mūsu (katoļu) baznīcas, tiem (acīmredzot luterāņiem – A. M.) ir vienpadsmit sludinātāju, kuru uzskatiem seko visi, ienīzdami turklāt visus katoļus.”⁹³

Tā kā luteriskā baznīca vēl īsti nebija izveidojusies 16. gadsimta Livonijā, tad 17. gadsimtā, pie varas nākot zviedru valdībai, baznīcas dzīvē tika ieviestas lielas izmaiņas. Vidzemē 17. gadsimta 30-tos gados nodibinājās: 1633. gadā Virskonsistorija un 2 Apakškonsistorijas; 1636. gadā Apakškonsistoriju skaitu pavairoja, nodibinot katrā apriņķī pa Apakškonsistorijai, un nodibināja konsistorijas tiesu.⁹⁴ Konsistorijas priekšgalā bija ķēniņa iecelts laicīgs prezidents, tam blakus bija garīdznieks – superintendants. Vēl šajā iestādē ietilpa 6 asesori: trīs no garīdzniekiem, trīs laji un vēl viens sekretārs. Tās kompetences bija ļoti plašas, tajās ietilpa ne tikai baznīcas, bet arī skolu un garīgo patversmju pārraudzība, kā arī garīgā tiesāšana pēc ģenerālgubernatora Skite (Skytte) 1633. gada izdotā rīkojuma.⁹⁵

Luters bija izstrādājis mazo un Lielo katehismu, kuros dotas pamācības visām dzīves situācijām. Mārtiņš Luters raksta: „Katram mājas tēvam pienākas – mazākais vienreiz nedēļā – noprasīt un noklaušināt savus bērnus un saimi, ko viņi no tā prot un mācās, un, kur viņi to nevar, tur pieturēt viņus pie mācības ar nopietnību /.../ Un bērni jāradina ik dienas, kad viņi rītos ceļas augšā, jeb pie galda un vakaros, kad iet gulēt, lai viņi atsaka; un nevajag viņiem dot ne ēst ne dzert, kamēr viņi nav atsacījuši” uzdotos ticības mācības gabalus”.⁹⁶ Luteriskā Zviedrija, ņemot vērā šīs pamācības, ar visu bardzību vērsusies pie latviešiem. „Pēc 1626. gada noteikumiem, Rīgas pilsētas lauku novadā vagaram bijis pienākums gādāt, lai pagasta ļaudis katru svētdienu ietu uz baznīcu un par mājās palikušajiem ziņot muižkungam /.../ pēc 1634. gada 13. augusta noteikumiem par vispārējo baznīcu vizitāciju ieceltas komisijas uz vietām iepazīnušās ar draudžu stāvokli un sastādījušas attiecīgus aktus, sniedzot ziņas, starp citu, arī par to, vai mājās tiek noturēti pātari; kā tiek sodīti slinkie baznīcās gājēji; vai dievkalpojuma laikā nenotiek žūpošana un gulēšana; kā tiek svinētas kāzas, kristības un bēres; kur notiek apbedīšana; vai tic māņiem un burvjiem, utt.”⁹⁷ Pie baznīcas amatpersonām jāpieskaita arī pērminderi – baznīcas aizbildņi, kas kā atbildīgas amatpersonas minētas 1638. gada vizitāciju protokolos.

⁹³ A. Menniks, *Luterticība* („Liesma”, Rīga, 1976), 43.

⁹⁴ L. Adamovičs, *Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks (1710 - 1740)* (Rīga, 1933), 3.

⁹⁵ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 308.

⁹⁶ Menniks A., op.cit., 31. – 32.

⁹⁷ Jānis Broks, op.cit., 182.

Pērminderu pienākums bija uzraudzīt kā ļaudis apmeklē un uzvedās dievkalpojumos, lai zemnieki svētdienās un svētku dienās lūdzās, nevis strādā. Vēlāk šie pērminderi darbojās kā baznīcas policisti, un ja kādu vajadzēja, tad arī apcietināja. Tika uzmanīta iedzīvotāju dzīve mājās un viesībās, bija jāziņo par nekārtībām. Pērminderiem neko nemaksāja, bet par nolaidību atlaida no amata. Tāpēc īsti nav saprotama šo cilvēku motivācija darīt šādu darbu, jo šis amats bija absolūti necils. Baznīcās darbojās ķesteri, kuriem bija jāamāca jaunatnei mājas lūgšanas, lasīt un rakstīt un mācītājam promisesot jāapkopj draudze.⁹⁸ 1630. gadā zviedru ģenerālgubernators pavēl: „ja top zināms, ka zemē kaut kur ir tādas ēkas, kapličas un krusti, pie kuriem zemnieki ar pagāniskiem ziedojumiem, veltēm un citādiem ēriem savu elka kalpību dzen /.../ šāda kapličas un krustus pavisam nojauc”.⁹⁹ Zviedru baznīca ārējo baznīciskumu un paklausību jau no paša sākuma centās nodrošināt ar visu stingrību un dažādiem sodiem. „Tā kā baznīcas pašas nevarēja vainīgos arestēt un sodīt, tad muižām bija jānāk baznīcai palīgā. Katrā draudzē pie baznīcas pavēlēts uzcelt kauna stabu.”¹⁰⁰

1686. gadā izdotie zviedru baznīcas likumi noteica, ka dzimtkungiem un kroņa rentniekiem darbi jāizkārto tā, lai sestdienās pulksten četros pēc pusdienas zemnieki nāktu mājās un varētu sagatavoties svētdienas dievkalpojumam, kas notika sešos no rīta. Darbs bija jāatsāk tikai pirmdienas rītā. Taču trīs Vecpiebalgas zemnieku sūdzība Zviedrijas karalim 1695. gadā ataino pavisam citādu reālo situāciju. Zemnieki raksta: „Senāk mēs nekā nezinājām no muižas sargu kļaušām, un beidzot nedēļas darbus, tikām sestdienas vakarā atlaisti mājā; turpretim tagad mums ik sestdienas vakaru jāatstāj muižā trīs cilvēki no sava vidus, kuriem jāargā ne vien nakti līdz pirmdienas rītam, bet pat svētdienā un pirmdienā jāstrādā visādi darbi. Šos strādniekus muiža neatlaiž agrāk, pirms tie saimnieki, kuriem pienākusi sargu kārta, tos pirmdienā neapmaina pret citiem”.¹⁰¹ Šādā situācijā zemnieki pat gribēdami baznīcas apmeklēt nevarēja. Tas bija viens no apstākļiem, kas kavēja latviešu baznīcas apmeklēšanu. Sevišķi gadsimta sākumā starp muižniecību un garīdzniecību pastāvēja asas nesaskaņas. Muižnieki tā bija nodevušies savām saimniecībām, ka liedza saviem kļaušu ļaudīm svētdienas atpūtu, līdz ar to zemnieki nevarēja apmeklēt baznīcas, kaut arī ar rīkojumu svētdienas tika noteiktas par oficiālām brīvdienām. Arī citus baznīcas rīkojumus muižas nepildīja, tās vairījās no lūgšanu skaitīšanas pirms un pēc darba.¹⁰²

⁹⁸ Valsts Archiva raksti, op.cit., 60.

⁹⁹ Brastiņu Ernests, op.cit., 61.

¹⁰⁰ Valsts Archiva raksti, op.cit., 63.

¹⁰¹ Arveds Švābe, *Vecpiebalgas zemnieku...*, op.cit., 5.

¹⁰² Valsts Archiva raksti, op.cit., 73.

Oficiālie amatpersonu vizitāciju braucieni bija vienīgais reālais sakars ar draudzēm, un ja mācītājiem izveidojās labs kontakts ar vizitatoru, tad draudzes ganam tika dota liela rīcības brīvība.

Ievērojamākais un rosīgākais superintendants Pauls Einhorns (1590 - 1655) veica biežas vizitācijas, izdeva rokasgrāmatas un pamācības mācītājiem. No 1634. gada viņš bija mācītājs Jelgavā, bet 1636. gadā viņš kļuva par Kurzemes hercogistes superintendantu. Viņš lika mācītājiem vismaz reizi gadā apmeklēt draudzes locekļus, lai pārbaudītu, ko viņi mācījušies baznīcā, ko zina no katķisma un kā uzvedās ikdienā un, galvenais, vai vēl ir palikušas māņticības un elkdievības paliekas. Einhorns gan ar stingru bardzību noraida miesas sodus, jo tas ir pretrunā kristīgam garam. Savās rokasgrāmatās viņš ir izstrādājis veselu programmu kā latviešus pievērst kristietībai un atraut no elkdievības:¹⁰³

1. Propagandas rakstu publicēšana visādu māņu apkarošanai;
2. Ieteikums vācu tautības mācītājiem iemācīties latviešu valodu, lai viņi to prastu visos sīkumos un varētu apgaismot latviešu tautu;
3. Latvieši jāizglīto, kāpēc elkdievība apkrojama:
 - Elku pielūgšana ir bezgodīga lieta;
 - Tā ir nepieklājīga un nepielaižama;
 - Neizdevīga dvēseles glābšanai;
 - Netaisnīga;
4. Jācītē Sv. Rakstu vietas, kas attiecīgā pagānu kulta apkarošanai ir vispiemērotākās;
5. Pēdējais līdzeklis ir vizitācijas, par kurām arī Einhorns sniedz veselu instrukciju.

Savukārt Adolfija superintendantūras laikā kontrolēja atraušanos no svētā vakarēdiena un baznīcas apmeklēšanas, notika pātaru – rīta, vakara lūgšanu un katķisma pārbaudījumi. Visas vizitācijas mērķis ir, lai ļaudis ar vien vairāk nāktu pie Dieva atzīšanas, sāktu godīgu kristīgu dzīvi un iznīdētu elkdievības un katoļticības paliekas. 1634. gadā mācītājiem par pienākumu uzlika katru gadu noteiktā mēnesī apbraukāt savu draudzi un ar dažādiem jautājumiem pārbaudīt viņu zināšanas. Vizitācijas veicējiem tāpat bija jāinteresējas par draudzes locekļu ģimenes lietām, piemēram, vai bērni ir paklausīgi saviem vecākiem, vai precības notiek ar vecāku ziņu, vai vēl laupa sievas, vai godības netiek rīkotas pārāk izšķērdīgi. Vizitatoru pienākums bija raudzīties vai mirušos neapbedīt mežos un krūmos, bet iesvētītās kapsētās, lai ļaudis nepītos ar visādām burvestībām. Netiklie un laulības pārkāpēji jāaicina atgriezties no grēka un laboties, tas

¹⁰³ A. Spekke., op.cit., 114. -115.

pats attiecās uz augļotājiem. Vizitatori izjautāja gan mācītājus, gan pašus zemniekus. „Vispār 17. g.s. zemnieki nelabprāt ieradās uz vizitācijām. 1640., 1643. un 1671. g. vizitācijās dažās draudzēs nebija ieradies neviens, dažās ļoti nedaudzi. 1694. g. Jumpravas muižas pārvaldnieks pat izlietoja varu – ieslēdza zemniekus pa nakti klētī, lai piespiestu tos palikt uz vizitāciju. /.../ Baznīca ņēma palīgā vizitācijas pa mājām, stingru katehēzi, dažādas represijas. Taču ļaudis mēģināja izvairīties: mācītājam vai ķesterim ierodoties vizitēt mājās, viņi iebēg mežā.”¹⁰⁴

Arī mācītājs Georgs Mancelis piedalās tautas izglītošanā ar saviem sprediķiem. Viņš „skubina nākt uz baznīcu un iet pie dievgalda, piesavināties kristīgās mācības; apkaro pagānisma un katolicisma paliekas, aizstāv mācītāju cieņu un nozīmi”.¹⁰⁵ Viņš cenšas latviešus pievērst kristīgai garīgai dzīvei, apkaro dzeršanu, slinkumu, netiklību u.c., viņa nesaudzīgie izteicieni un no dzīves ņemtie piemēri nepalika bez iespaيدا uz latviešiem. Mancelis vairakkārt savos sprediķos vērsās pret jezuītiem kā „netiklas mācības” sludinātājiem. No viņa sprediķiem kā mācītīte tā nemācītīte ticēja, ka kari, bads un mēris, kas plosījās pa visu Livoniju, ir Dieva sods par grēkiem. Mancelis nosoda zemnieces, kas valkā lepnākas drēbes, nekā pieklājas arāju kārtai, kā arī savos sprediķos atgādina, ka slinkos pakārs un izbaros kraukļiem un vārnām.¹⁰⁶ Ko superintendenti gribēja panākt ar spaidu līdzekļiem, to Mancelis cerēja izdarīt ar sprediķi. Tā piemēram, kādā no saviem sprediķiem Mancelis skaidri attaino situāciju, kāda valdīja ikdienā: „...Kā tas nahkahs, ka ir schinis laikos dasch dohdahs us elka deeweebu in burchsanu, ne behda pehc Deewa wahrdu, ne klausu tehvam, mahtei, kungam, gaspaschai, saimniekam in saimniecei, pakall dzenas tai kauschanai, slepkawibai, bahrschanai, maucibai, zahdzibai, wilschanai, meleem in citeem tahdeem grehkiem? In kas warr wissus tohs grehkus in netiklību taggad isstahstiht? /.../ Tu dzirdi, in pats ar tawahm accim redzi, ka tee burwji ne wien kā cuhkas swillinati, bet arīdzan pelnu pelnos sadedzināti top, ka tahs maukas pee kohka schauostas tohp, ka tie slepkawi daschadi nomaitahti thop, ka wissas karratawas pillas ar zagleem irr, to tu redzi, in tomehr tu besdeewigs cilweks, no tahdiem grehkiem ne leeces nogreestees. Kapehc?”¹⁰⁷ Blakus spaidiem un sodiem pastāvēja garīga ietekmēšana. Latvju dainas, ko dziedāja latvieši Mancelis nosauc par „blēņu dziesmām” un pielīdzina tās vislielākajai nekrietnībai.

Baznīcu 17.gadsimta vizitāciju protokoli liecina, ka zviedru luteriskā baznīca nebūt nav sasniegusi savus mērķus. Zemnieki tika kristīti ar varu, bet tie slepenībā turpināja pielūgt savus

¹⁰⁴ Valsts Archiva raksti, op.cit., 70.

¹⁰⁵ L. Adamovičs, *Raksti par...*, op.cit. 38.

¹⁰⁶ *Mancela sprediķu izlase*, op.cit., 9. -13.

¹⁰⁷ G. Mancelis, *Jauna latweeschu Spreddiggu grahmata* (Jelgava, J. W. Steffenhagen un dehls, 1823), 288.

agrākos pagānu dievus. Baznīcā bija jāiet obligāti, un tie, kas negāja, saņēma miesas sodu. Sākās masveidīgas raganu vajāšanas, bet par to vēlāk.

3.3 Vizitāciju protokolu apskats

Jau viduslaikos baznīcās un klosteros tika sastādītas krustīto, laulāto un apglabāto grāmatas. 16. gadsimtā, sākoties reformācijai, šī prakse tiek pielietota ar vien biežāk. 17.gadsimtā šādas uzskaites grāmatas tiek rakstītas jau gandrīz visās Eiropas valstīs.

Vidzemē pirmās baznīcas grāmatas sāka rakstīt 17. gadsimtā, kad mācītājiem uzlika par pienākumu vest krustīto laulāto un paglabāto sarakstus. Noteicošs baznīcu vešanas kārtībā bija zviedru 1686. gada baznīcas likums, kurš pastāvēja līdz pat 1832. gadam.¹⁰⁸ Šīs grāmatas sastādīja veicot vizitāciju, tajās bija iekļauti jautājumi, no kuriem manis interesējošie bija:

- „Kas draudzē bijis neparasts, ko viens vai otrs darījis sevišķi labu vai ļaunu, kas būtu noticis ārkārtīgs, pretēji dabas likumiem, elementos, ar nedzīvām vai dzīvām lietām, kas būtu atzīts cienīgs atzīmēšanai;

- Vizitāciju aktis;

- Tos vārdus, kuri jebkurā laikā ieceļojuši vai izceļojuši no draudzes, ar atzīmi, no kurienes viņi nākuši, kā uzvedušies un uz kuriem tie devušies. Bikts grāmatu jeb draudzes locekļu sarakstu pēc sādžām (Dorf) un mājām, kurās atzīmēts katra, kas lasīt prot, iegūtās zināšanas katķismā.”¹⁰⁹

Sākās cītīgas vizitācijas un baznīcas grāmatu rakstīšanas. Lai gan prasības bija stingras, mācītāji, savas aizņemtības dēļ, bieži visu nevarēja zināt un uzskaitīt.

Apskatot K. Bregža grāmatu „Baznīcu vizitāciju protokoli”, kurā „ir lietoti **visi** valsts archīvā, pilsētas archīvā un vācu senatnes pētītāju biedrības bibliotēkā vizitāciju protokolu rokraksti”¹¹⁰, var secināt, ka no 1634. līdz 1699. gadam Livonijā ir veiktas 139 vizitācijas 77 vietās. Vairākās vietās vizitācijas veiktas pat četras un piecas reizes, kas liecina par cītīgu uzraudzību vietās, kur īpaši tikusi piekopta elkdievība. Vizitāciju protokols sastāvēja no vairākiem jautājumiem, kurus uzdeva mācītājam, kā arī zemniekiem. „Pie vizitācijām jājautā, par cik veci un jauni nākuši pie Dieva atzīšanas, kā tie apmeklē dievnamu, kā lieto svētos sakramentus, vai visu pagānisko elka kalpību, burvību, māņticību atmet...”¹¹¹ Sākumā Vizitāciju

¹⁰⁸ Valsts archiva raksti III, *Vidzemes draudžu kronikas* (Valsts archiva izdevums, Rīgā, 1925), 5.

¹⁰⁹ Op.cit., 6. lpp

¹¹⁰ K. Bregžis, *Baznīcu vizitāciju protokoli* (A/S Valters un Rapa, 1931), 3.

¹¹¹ Brastiņu Ernests, op.cit., 61. – 62.

artikuli pavisam saturēja 32 jautājumus par draudzes dzīvi. 17. gadsimta 40-ajos gados vizitāciju artikulus izstrādāja apakškonsistorijas. Katrā Vidzemes distriktā ir sava vizitācijas shēma. Vidzemes dienviddaļā vizitācijas artikuli ir daudz īsāki, koncentrētāki, savukārt Vidzemes ziemeļdaļā protokolos bija pat jautājumi par zemnieku klausīšanu saviem kungiem. 1670 – tajos gados vizitatori bija nodarbināti ar baznīcu materiālā stāvokļa noskaidrošanu un uzlabošanu. Par draudzes dzīvi uzdoti mazāk jautājumi, vairāk doti rīkojumi. Vizitāciju artikuli centās noskaidrot visas iespējamās parādības draudzes dzīvē, lai varētu vadīt tautas dzīvi.¹¹² Visbiežāk uzdotie jautājumi ir:

1. Vai pastāv elku kapelas, kur tiek ziedots un upurēts?
2. Vai starp zemniekiem ir burvji (Zauberer) un vārdotāji (Wahrsager)?
3. Vai mirušie joprojām tiek apglabāti mežos, krūmos un žogos, bet ne baznīcas iesvētītās kapsētās? Un vai apbedīšana notiek ar kristīgajām ceremonijām? Vai par to tiek sodīti? Ja mirušos apglabā mežos, vai tos aprok pietiekami dziļi, lai zvēri tos nevarētu izrakt?
4. Vai mācītājs apmeklē kalpus un kalpones un pārbauda kā tie uzvedas?
5. Vai zemnieki nāk uz dievkalpojumiem un pie dievgalda, un vai par neklausīšanu tiek sodīti?
6. Vai baznīcēni saprot mācītāja teikto un izprot lūgšanas un katķismu?
7. Vai dievkalpojumu laikā zemnieki iet laukā no baznīcas, un vai par to tiek sodīti?
8. Vai bērnus ved kristīt un māca tiem katķismu, kā arī vai bērni skaita rīta, vakara un maltītes lūgšanas?
9. Vai notiek gadatirgi un vai tajos notiek dzeršana?
10. Vai starp zemniekiem ir burvji un raganas, kuras dara nekrietnības un atkāpjas no Dieva mācības, vai tie nodarbojas ar pūšļošanu, vārdošanu, „sāls pūšanu”, svētīšanām, „kannas raudzīšanu”, uguni, buršanu ar Bībeles pantiem un citiem svētiem vārdiem slimību, sevišķi asins apturēšanas gadījumos un citām tamlīdzīgām lietām?

Šādus jautājumus visbiežāk uzdeva vizitatori un pārbaudīja kāds ir stāvoklis draudzēs. Sīkāk apskatīšu kādas atbildes vizitatori saņēma no draudžu mācītājiem, tādējādi izprotot kāda bija reālā situācija dažādos Livonijas nostūros.

¹¹² Valsts Archiva raksti, op.cit., 62.

1. Vai pastāv elku kapelas, kur tiek ziedots un upurēts?

Gandrīz katrā draudzē mācītājs ziņo, ka elkdievība tiek piekopta ļoti daudz. Tā piemēram, Carnikavas (Zarnikau) apriņķī latviešiem ir savas kapelas ar krustiem, pie kuriem viņi nes upurus. Īpaša ziedošana notiek katoļu svēto dienās, baznīcās šajās dienās aizliegts noturēt dievkalpojumus, jo latvieši nes upurus un piemin katoļu svētos. Krimuldas (Cremon) draudzē novēroti speciāli nožogojumi ar pašceltām kapelām, kurās tiek noturētas svētrunas, tiek upurēts un ziedots. Šeit skaidri redzams, ka luteriskā baznīca cīnās ne tikai ar elkdievību, bet arī ar katoļu kulta paliekām. Starp zemniekiem ir kāds „mācītājs”, kurš šajās elku kapelās notur svētrunas. Šos mācītājus parasti dēvē par burvjiem. Vairākās draudzēs, piemēram, Nītaures (Nytow) apriņķī, plaši notiek mirušo dvēseļu mielošana. Jāņmuižas (Johannis) draudzē elku kapelās tiek celti krusti, izvietotas dažādas vaska figūras, tiek ziedoti mati, sveces un sīknauda. Alojā¹¹³ (Allendorf) notiek dīvaini rituāli ar sētas stabiem un dzīvniekiem, to dara sievietes. Visās draudzēs vizitatori raugās, lai mācītāji uzraudzītu šīs elkdievības paliekas un likvidētu pilnīgi. Apskatot vizitāciju protokolus, var secināt, ka sākot ar 1671. gadu elkdievība pa lielai daļai ir apkarota, un ja notiek kādā lauku nostūrī, tad mācītāji to nezina. 1670. gadā Limbažu (Lemsal) apriņķa, Katrīnas baznīcā (Chaterinas kirche) mācītājs stāsta, ka vairs nav paštaisītu kapelu un elkdievība nenotiek. Tai pašā laikā dažos citos apriņķos elkdievība notiek pilnā plaukumā. Kāds vācu zinātnieks Brands šajā laikā apceļo Kurzemi un novēro, ka veļu mielošana un citas pagānu parašas vēl nepavisam nebija beigušās.¹¹⁴ Upurēšanas vietas bija jānoposta, tā piemēram, Kalsnavā Vietlavā gadsimta otrajā pusē izpostītas ap 80 upurvietas.

1. Vai starp zemniekiem ir burvji un vārdotāji?

Ar burvjiem tiek domāti tie, kas ar tautas paražām ārstē cilvēkus, izdara dažādus rituālus. Vārdotāji ir vietējie iedzīvotāji, kas apmeklē slimos un mēģina izārstēt tos. Lielākajā daļā vizitāciju protokolu mācītāji ziņo, ka šādi cilvēki ir daudz. Katrā ciemā noteikti kāds ir, par kuru iespējams pat mācītāji nezina. Piemēram, Lēdurgas (Lodiger) apriņķī bijis zemnieks Rudzīt (Rudzitt) – vārdotājs -, kas apmeklējis slimniekus un centies palīdzēt. Savukārt Bērzaunes (Berson) apgabalā ceturtnā daļa ir burvji un vārdotāji, šeit pat jaunieši prot burt. Kādam burvim Ļaudonas (Laudon) ciemā ir divas sievas, tas arī ir pamats domāt, ka viņš ir burvis. Rūjienas

¹¹³ Hanss Feldman, *Verzeichnis lettländischer Ortsnamen* (Verlag von E. Bruhns, Riga, 1938)

¹¹⁴ Brastiņu Ernests, op.cit., 62.

(Ruigen) apgabalā zemnieki notur paši savus svētbrīžus. Šie cilvēki tiek brīdināti no kanceles, vienīgi viņi sevišķi bieži neapmeklē dievkalpojumus.

3. Vai mirušie joprojām tiek apglabāti mežos, krūmos un žogos, bet ne baznīcas iesvētītās kapsētās? Un vai apbedīšana notiek ar kristīgajām ceremonijām?

Mirušo apbedīšana mežos, krūmos un speciālos nožogojumos ir viena no lielākajām problēmām ar ko sastopas mācītāji un vizitatori. Pirmajos 17. gadsimta gados šis paradums ir izplatīts visās draudzēs. Mirušie netiek vesti uz baznīcas iesvētītām kapu vietām, bet tos aprok mežos un krūmos, vai savās ierīkotās kapsētās. Dažkārt mirušie bada un mēra gados tika apglabāti pa 20, 30 un pat 50 vienā bedrē. Tas notiek veco ieradumu dēļ, kā arī tādēļ, ka baznīcas atrodas ļoti tālu no mājām. Līdz ar to pie apglabāšanas netiek lietotas kristīgās ceremonijas. Tie nedaudzie, kas tomēr apbedī savus piederīgos baznīcas iesvētītās vietās, piemēram, Piņķu (Pinkenhoff) ciema ļaudis pa ceļam uz baznīcu dzied dažādas dziesmas un izpilda dažādus rituālus.¹¹⁵ Vēl vizitatori ir nobažījušies vai tie, kuri mirušos apbedī mežos, izdara to pietiekami dziļi, lai meža zvēri nevar izrakt ārā. Par to mācītāji ziņo, ka mirušie tiek ierakti pietiekami dziļi un nav novērots, ka zvēri izraktu mirušos. 1699. gadā Katlakalna – Olaines (Steinholm – Olai) apgabalā mirušie jau tiek apbedīti baznīcas kapsētās ar kristīgām ceremonijām. Par pieauguša cilvēka apglabāšanu baznīcai bija jāmaksā 3 markas, un par bērna apglabāšanu 2 markas Liepas pagasta Dukuļu (Duckelschen) ciemā, arī Alojās (Allendorf) vizitāciju protokolos minēta tāda pat summa.¹¹⁶

4. Vai mācītājs apmeklē kalpus un kalpones un pārbauda kā tie uzvedas?

Šāds jautājums tiek uzdots, jo kalpiem liek strādāt un tie netiek un arī negrib apmeklēt baznīcu. Tāpat tie piekopj dažādas netiklības. Tā piemēram, Alūksnē (Margenburg) kāds kalps kalponei sagādājis bērnu, par to viņiem bijis jāiet baznīcā grēkus sūdzēt. Arī Pētera kapelā (Peterss capelle) tiek ziņots par jaunavu Ilzi (Illse), kura palikusi stāvoklī no kāda kalpa. No vizitāciju protokoliem jāspriež, ka reti kurš mācītājs apmeklē kalpus laukos, savas aizņemības dēļ. Bet mācītāji solās to darīt turpmāk. Taču Allažu (Allaschen) ciemā mācītājs stāsta, ka regulāri apmeklē savas draudzes locekļus.

¹¹⁵ K. Bregžis, op.cit., 61.

¹¹⁶ Op.cit., 20.

5. Vai zemnieki nāk uz dievkalpojumiem un pie dievgalda?

Uz dievkalpojumiem zemnieki nāk nelabprāt, un pie dievgalda ļoti daudzās vietās nenāk vispār. Piemēram, Raunas (Ronneburg) draudzē mācītājs stāsta, ka kāda šuvēja atsacījies iet uz baznīcu un pie dievgalda vēl jo vairāk, mācītājs uzskata, ka tas nav pieļaujams. Cēsu mācītājs Bērtulis Meijers 1626. gadā raksta, ka daudzi pilsētnieki jau piedalījušies pie Svētā vakarēdiena, bet no zemniekiem vēl neviens nav nācis pie dievgalda.¹¹⁷ No šīs vizitācijas redzams jau iepriekš minētais, ka pilsētās luterticība guva atbalstu, bet laukos tā palika neizzināta. 1641. gada vizitācijā Ērgemes (Ermiss) draudzē mācītājs ziņo, ka 10 vīri neiet pie dievgalda. Šie cilvēki uzmeklēti, stingri brīdināti un tiem likts iet pie dievgalda. Salacas (Sahliss) draudzē 1642. gadā tiek ziņots pat par 80 zemniekiem, kas neapmeklē dievgaldu. Savukārt Piņķos (Pinkenhof) kāds zemnieks pēc pārrunām ar mācītāju par neiešanu pie dievgalda, apsolījis to darīt Lieldienās. Rūjienas (Ruigen) baznīcu apmeklē kāda veca sieviete Teima Hanss, kur ne par ko negrib apmeklēt dievgaldu. Viņai ir noteikts to darīt vasarsvētkos. Kāds cits Rīgas (Dunamundensia) apriņķa zemnieks neiet pie dievgalda, jo zvērējis jezuītiem uzticību. 1663. – 1664. gadā Koknesē un Vietlavā no 19 nopratinātiem lieciniekiem, 14 ir atzinuši, ka ne reizi savā mūžā nav bijuši pie dievgalda. Baznīcas un dievgalda apmeklēšanā visvairāk raižu bija ar vecajiem ļaudīm. Vairākās draudzēs, piemēram, Rūjienā un Lielsalacā 1674. gadā, Ļaudonā 1680. gadā un Babītē 1682. un 1690. gadā, vecie zemnieki nekādi nav pārliecināmi doties uz baznīcu un pie dievgalda. Jumpravā 1694. gadā vairāk kā 50 vecu cilvēku nekad nav bijuši pie dievgalda, par iemeslu minot nespēju iemācīties lūgšanas.¹¹⁸ Bieži mācītāji apzināti izvairījušies no atbildes uz šo jautājumu, tomēr lielā draudžu daļā konstatēts, ka zemnieki vāji apmeklē baznīcu un iet pie dievgalda. Toties Liepupes (Pernegell) apgabalā 1669. gadā zemnieki čakli jau apmeklē baznīcu un iet pie dievgalda. Bet Olainē (Olein) vēl 1694. gadā vizitāciju protokolā uzskaitīti vairāki cilvēki, kuri ne reizes nav bijuši pie dievgalda.¹¹⁹ Taču nevarētu teikt, ka pilnīgi visa latviešu tauta pretojusies kristīgajai mācībai. „Einhorns (Kurzemes superintendants) liecina ap 17. g. s., ka latviešu starpā jau daudzi, kas tur Dieva vārdus mīļus un vērtīgus un ne tik vien ierodas labprāt tos klausīties, bet tik augsti ciena tos, ka gribēdami kaut ko apstiprināt (beteuren) sakot: tas ir tik patiess, kā Dieva vārds. Bet lielākā daļa vēl tagad esot pagāni.”¹²⁰

¹¹⁷ Jānis Broks, op.cit., 183.

¹¹⁸ Valsts Arhīva raksti, op.cit., 72.

¹¹⁹ K. Bregžis, op.cit., 60.

¹²⁰ L. Adamovičs, *Raksti par...*, op.cit., 39.

Kopumā visos ciemos ir cilvēki, kas neapmeklē baznīcu un ja arī apmeklē, tad pie dievgalda neiet, bet uz gadsimta beigām situācija uzlabojās.

6. Vai baznīcēni saprot mācītāja teikto un izprot lūgšanas un katķismu?

Šī ir liela problēma daudzās draudzēs. Vairāki mācītāji ziņo, ka zemnieki daudz nesaprot no lūgšanām, nezina katķismu un lūgšanas. Tie neko nesaprot, ko runā mācītājs. Problēma pa lielai daļai ir tā, ka mācītāji nezina latviešu valodu un dievkalpojumi tiek noturēti pa pusei latviešu pa pusei vācu valodā. Tāpat dievkalpojumos latvietis dzirdēja jaunus vārdus un jēdzienus, kurus viņš nesaprata. Rūjienas (Ruigen) baznīcā mācītājs ziņo, ka tikai nedaudzi zina Lutera katķismu, bet tomēr tie daļēji zina rīta, vakara un ēdienreižu lūgšanas. Bet Alojās (Allendorf) zemnieki nemāk lūgšanas un neiet pie Sv. Vakarēdiena. Tas, ka zemnieki nemāk lūgšanas ir viens no noteicošajiem faktoriem, kāpēc zemnieki nenāk uz baznīcu – tā rakstīts Pētera kapelas (Peterss capelle) vizitāciju protokolā.¹²¹ Vēl 1693. gadā vairākos ciemos zemnieki nekā nesaprot no lūgšanām, un paši nezina, ko lūdz. Bībeles tulkotājs un Alūksnes prāvests Ernests Gliks 1686. gadā raksta: „Cik bēdīgi šē sastāv ar nevācu ticību, tas vairāk apraudams nekā aprakstāms. No desmitiem viens prot tēvreizi un no simtiem viens to mazumiņu, ko viņi mēdz skaitīt no pieciem katķisma gabaliem. Tādēļ baznīca un altāris stāv tukši, tāpēc, ka nepatīk ne Dieva vārds, ne sakraments”.¹²² Lai zemnieki noturētu lūgšanas mājās un neaizmirstu noturēt noteiktās lūgšanas, baznīcās, par atgādinājumu, katru rītu, pusdienas laikā un vakarā zvanīja zvani.¹²³ Par Dieva vārdu izprašanu Georgs Mancelis savos sprediķos saka: „Dascham cilvēkam tas wells tahs ausis aisbahsch, in darra to kurlu, ka tas Deeva wahrdu ne war dzirdeht. /.../ Reggi dasch no baznicaas iseedams pehz niknaki dzihvo, ne kā pirmak baznīca ne bijis? Kā tas nahkas? Tas wells irr taddam zilwekam tahs ausis aisbahzis, ka tas ir dzird”.¹²⁴

7. Vai dievkalpojumu laikā zemnieki iet laukā no baznīcas?

1680.gada vizitācijā Smiltenē (Smilden) runāts par zemniekiem, kuri dievkalpojuma laikā staigā iekšā ārā, dievkalpojuma laikā tie apmeklē krogus un līdz dievkalpojuma beigām ir

¹²¹ K. Bregžis, op.cit., 22.

¹²² Brastiņu Ernests, op.cit., 66.

¹²³ L. Adamovičs, *Latvijas baznīcas vēsture* („Sējējs”, 1961), 25.

¹²⁴ G. Mancelis, op.cit., 286.-287. lpp.

piedzērušies. Šāda staigāšana notikusi ne tikai Smiltē, bet arī daudzās citās draudzēs. Lai apkarotu šo ieradumu, pie baznīcu durvīm nolikti sargi. 1690. gadā pat izdots speciāls rīkojums nolikt pie baznīcas durvīm sargus no muižām. Tātad tā bijusi pietiekami liela un izplatīta problēma.

8. Vai bērnus ved kristīt un māca tiem katķismu, kā arī vai bērni skaita rīta, vakara un malītes lūgšanas?

Jau zviedru ķēniņienes Kristīnes laikā (1632 - 1654) izdeva rīkojumu, lai katrai baznīcai būtu savs ķesteris, kas apbraukātu zemnieku mājas un mācītu bērniem kristīgo mācību.¹²⁵ No vizitāciju protokoliem var izsecināt, ka zemnieki, kuri paši gājuši baznīcā, arī saviem bērniem mācījuši lūgšanas un katķismu. Taču daudzi vizitāciju protokoli liecina par to, ka bērniem nekas no kristīgās ticības netiek mācīts, uz baznīcu tie netiek vesti. Lai arī šajā laikā bija skolas, kurās mācīja kristīgo mācību, vecāki reti, kad laida bērnus skolā. Ērgemes (Ermiss) draudzē ziņots par kādu vīru Mihaelu (Michael), kurš savam kalpam nav ļāvis kristīt bērnu, un kalps pats ar to nemaz nav gribējis. Bartoolomeja baznīcā Rūjienas (Rujen) apgabalā jaunieši nezina lūgšanas, bērni netiek kristīti baznīcās, bet to dara kalnos paši savos rituālos. saskaņā ar likumu bērni bija jākristī 8 dienu laikā pēc dzimšanas. Par šo jautājumu vizitāciju protokolos ir skopas ziņas, kas liek domāt, ka mācītājiem nav bijis laika noskaidrot šo problēmu laukos.

9. Vai notiek gadatirgi un vai tajos notiek dzeršana?

Līdz 17. gadsimtam gadatirgi notikuši vai ikkatrā Livonijas nostūrī. Par tiem stāstīts gan Rencēnu (Dückeln) pagastā, Umurgas (Ubbenorm) pagastā, Limbažu (Lemsall) apgabalā un daudzos citos apgabalos. Galvenokārt tie notikuši katoļu svētajās dienās, kad gadatirgos sapulcējušies ļoti daudz cilvēku, ziedojuši, dejujuši, dziedājuši un daudz dzēruši. Gadatirgi bieži notikuši pie baznīcām, arī uzreiz pēc dievkalpojuma. Šeit tirgots izlejamais alus un brandavīns, cilvēki piedzērušies staigājuši apkārt. 1671. gadā gadatirgū Suntažu (Sunsell) ciemā alus konfiscēts un vainīgie sodīti, tā noticis arī daudzās citās vietās. Arī bērēs un kāzās notiek milzīga dzeršana. Taču ar 1680. gadu gadatirgi tiek apkaroti un gadsimta beigās tie notiek ļoti reti.

¹²⁵ Brastiņu Ernests, op.cit., 62.

Bieži apspriesti jautājumi vizitāciju protokolos ir līgavu zagšana, latviešu kāzas un labības novākšana. Līgavu zagšana aizliegta ar likumu, precībām jānotiek baznīcā ar kristīgām ceremonijām. Taču realitāte bija savādāka. Visu gadsimtu latvieši pēc savām parašām līgavas zog un kāzas svin 3 dienas ar plašu dejošanu, dziedāšanu un dzeršanu. Pauls Einhornš *Historia Lettica* raksta, ka pēc laulību ceremonijas „sākas kāzas un tik atbaidoši lopiska un nekaunīga uzdzīve, ka pat pie visrupjākajām barbariskākajām tautām nekas ļaunāks nevarētu notikt. Jo, pirmkārt, ēdienam un dzērienam dienu un nakti jāstāv uz galda, un katrs var ēst kad un cik grib, viņš nav spiests pirms kāzu beigām aiziet no galda, pēc tam dienu un nakti viņu valodā tiek dziedātas tik piedauzīgas, nepieklājīgas dziesmas, ka pats velns nebūtu spējīgs izgudrot un izpildīt kaut ko neķītrāku un bezkaunīgāku”.¹²⁶To kristīgā baznīca cenšas apkarot, taču bez lieliem panākumiem. Ja arī svinīgā ceremonija notiek baznīcā, tad mājās turpinās lepnas dzīves.

Kas attiecas uz labības novākšanu, baznīca negribēja pieļaut latviešu pieķeršanos ticējumiem par labības audzēšanu, tāpēc stingri tika uzraudzīts, lai lauki būtu apkopti savlaicīgi. Tā piemēram, 1679. gada vizitācijā Mālpilī (Lemburg) novērots, ka lauki nav novākti un labība guļ zemē. Šādus pārkāpumus bargi sodīja.

Vizitācijās tika apskatīts baznīcu tehniskais stāvoklis. 1630. gadā Vidzemē ir bijušas 46 luterāņu draudzes, bet tikai pusei no tām bijušas savas baznīcas. Daudzas baznīcas, sava sliktā tehniskā stāvokļa dēļ, stāvējušas tukšas. Līdzekļu, par ko baznīcas atjaunot nebija. „1624. gada zviedru revīzijas dati stāsta, ka Limbažos, sv. Bērtuļu baznīca neesot sevišķi labi būvēta, bet jau 1630. gadā ir atzīmēts, ka tai neesot pat ne jumta, ne logu un tikai 1679. gadā, kad jau šī baznīca draudējusi sabrukt, ir likt pamatakmens jaunas baznīcas būvei.”¹²⁷ Ir bijuši pat gadījumi, kad mācītājs pats baznīcai izceļ logus un ieliek to savai istabai. Gadsimta beigās daudzas karu izpostītas baznīcas stāvējušas tukšas. Superintendators Samsons min 8 šķēršļus baznīcu pacelšanai: nespējīgus garīdzniekus, neuzticīgus klausītājus, zemnieku izputināšanu karā, badā un sērgās, neskaidrību par patronāta tiesībām, pārāk zemu muižnieku īpašumu taksējumu, kas tiem dod taisnīgus iemeslus atrauties no baznīcas pabalstīšanas, mācītāju nedrošās un nenoteiktās algas, nolaidību baznīcu un mācītājmuižu atjaunošanā, kā arī vienaldzību dievkalpojuma izkopšanā.¹²⁸ No 1630. gadā 50 vizitētām baznīcām 28 bijušas pilnīgi vai daļai sagruvušas un nelietojamas. 1630. gada Smiltenes vizitācijā teikts, ka „Patronāta* tiesības

¹²⁶ E. Buceniece, op.cit., 76.

¹²⁷ Jānis Broks, op.cit., 182.

¹²⁸ L. Adamovičs, *Raksti par...*, op.cit., 40.

* Patronāts apzīmē baznīcas aizstāvja (patrona) amatu un tiesības. Tās iegūst, uzceļot un uzturot baznīcu, patronam ir tiesības iecelt mācītāju, ņemt daļību baznīcas pārvaldē.

uz baznīcu pieder pils dzimtkungam. Smiltēnē atrodas veca mūra baznīca, kurai jumts pilnīgi pabeigts. Logi tikai korē. No baznīcas traukiem nekas nav palicis. Zvanu nopirka zemnieki. /.../ Trīs jūdzes no smiltēnes atrodas koka kapela, kuru sauc par Svētās Annas dievnamu. Pie baznīcas ir nabagu māja ar 8 nabagiem, kurus no laba prāta uztur zemnieki. ”¹²⁹ Šajā baznīcā mācītājs sūdzas par beigtu jumtu un par to, ka kapsētai nav sētas. Viņš lūdz izdot rīkojumu, lai šīs lietas tiktu izlabotas. Likums gan noteica, ka baznīcas jāatjauno un jāceļ jaunas, taču, finansiālu apsvērumu dēļ, tā nenotika. Taču gadsimta beigās situācija uzlabojusies, mācītāju bija pietiekoši daudz un Vidzemē bija ap 60 lauku draudžu.

Nevienā 17. gadsimta dokumentā neatpoguļojas draudzes sirsnība pret mācītāju. „Šādas draudzes un mācītāja attiecības noteica vairāki apstākļi: mācītāja kundziskais dzīvesveids, nodevas, ziņojumi vizitācijās par draudzes locekļu pārkāpumiem.”¹³⁰

Lai labāk varētu izprast, kā elkdievības apkarošana veikusies vairāku gadu gaitā, apskatīšu Mazsalacas (Salisburg) draudzē notikušās vizitācijas no 1663. līdz 1674. gadam. Šajā laika posmā draudzē notikušas piecas vizitācijas, jo Salacas draudzē tika novēroti daudzi pārkāpumi.

1663. gada vizitācijā teikts, ka ir daudzi cilvēki, kas nenāk uz dievkalpojumu un pie dievgalda. Šie cilvēki tiek nopietni brīdināti par elkdievības piekopšanu, un, ja tie neatzīstas elkdievības piekopšanā un neatgriežas pie Dieva mācības, viņiem piedraud ar „musketes uzlikšanu uz kakla” vai nosūta uz vara raktuvēm Zviedrijā. Savus mirušos zemnieki neapglabā baznīcas iesvētītā kapsētā, bet savos kapos. Viņi tos apraud un apdzied ar savām tautasdziesmām. Reizēm apbedīšanas procesā tiek uzaicināts mācītājs, kuram par to samaksā vienu vai trīs markas.

1668. gadā šeit vēl notiek māņticīga upurēšana.

1669. gada baznīcas vizitācijas protokolā tiek jautāts, vai mirušos vēl jo projām aprok krūmos un mežos? Uz ko mācītājs atbild, ka vēl jo projām ir daži zemnieki, kas tā dara, taču nu jau daudzi savus piederīgos ved uz baznīcu. Baznīca par to naudu nesaņem. Otrā jautājumā tiek vaicāts, vai katoļu svēto dienās tiek noturēti dievkalpojumi, un vai šajās dienās tiek upurēti mežos, krūmos un piemājas svētnīcās? Mācītājs apgalvo, ka dievkalpojumi šajās dienās nenotiek. Kādu laiku atpakaļ viņš noturējis dievkalpojumu Marijas dienā (Marien tag), bet zemnieki ar tik daudz upuriem nākuši uz baznīcu, ka šajā dienā baznīca vispār būtu jāslēdz.

¹²⁹ Arveds Švābe, *Smiltēnes novada zemnieki 1601. un 1630. gadā* (Rīgā, izdevēja Latvijas skolotāju savienība, 1927), 18. – 19.

¹³⁰ Valsts Arhīva raksti, op.cit., 74.

Mācītājs cenšas apkarot dziļi iesakņojušos elkdievību, jo upuru nešana vēl bieži notiek zemnieku mājās. Mācītājs par to uzņemas atbildību un sola turpmāk to likvidēt vispār.

1671. gadā tiek pieprasīts ziņojums par mirušo skaitu laika posmā no 1669. līdz 1671. gadam. Mācītājs ziņo, ka nomiris 21 cilvēks, no kuriem tikai 2 kalpu bērni apglabāti krūmos. Kad mācītājs to uzzinājis, licis mirušos izrakt un pārapsedīt baznīcas kapsētā. Ar kalpu saimnieku veiktas pārrunas, kāpēc viņš to pieļāvis.

Kādam zemniekam Pikenam uzdots jautājums, ar ko viņš nodarbojas dievkalpojuma laikā, jo ir zināms, ka tas notur savus svētbrižus ar ķecerī. Par to viņam tiek piespriests sods – divas svētdienas stāvēt kakla dzelzs stabā, kas atrodas pie baznīcas. Tas citiem par brīdinājumu. Marijas dienā mācītājs sprediķus vairs nenotur, kā to bija solījis 1669. gadā. Elkdievības piekopēji ir brīdināti, tā ir aizliegta, un lielākoties tā vairs nenotiek. Tomēr ir izņēmumi, kad daži zemnieki met vasku uz baznīcas logiem (viens no upurēšanas veidiem bija vaska nešana). Šo vasku nost no logiem tīra draudzes dievbijīgie locekļi.

1674. gada vizitācijā mācītājs ziņo, ka elkdievība un upurēšana ir apkarota. Mācītājs zina ziņot tikai par vienu bērnu, kurš ticis apglabāts krūmos. Pēc pārrunām bērns ticis pārapsedīts baznīcas kapsētā.

Šajā atskatā redzams, cik grūta ir cīņa ar latviešu parašām. Tikai 11 gadu laikā mācītājam izdevies ierobežot māņticību, elkdievību u.c. netiklības. Un tomēr tā nav izskausta pavisam, tālākos lauku nostūros latviešu senā ticība vēl jo projām pastāvēja.

KOPSAVILKUMS

16. - 17. gadsimtā Latvijas teritorijā vēl bija saglabājušies pirmskristīgie ticējumi, kuri savijās ar oficiālo kristietību.. Katrs zemnieks pazina senču dievus un dievu mātes. Latvieši svētīja birzis, zaga līgavas, nodarbojās ar buršanu un zīlēšanu.

Luteriskajai Zviedrijas valdībai, kas nu arī pārvaldīja Livoniju, tas nemaz nepatika. Šāda elku kalpība bija pilnīgā pretrunā ar kristīgo ticību. Mūsu senču ticība bija jāizskauž. Sākās dažādu pārbaužu izdarīšana, ko sauca par vizitācijām. Katrā draudzē mācītājs un bieži vien arī citas nolīgtas baznīcas amatpersonas bija atbildīgas par esošās situācijas uzlabošanu. Zemnieki tika uzraudzīti ne tikai darbā, bet arī mājās, ne tikai ikdienā, bet arī svētku dienās. Arī mācītāji neizpalika no superintendentu uzraudzības. Zemniekus spieda iet baznīcā, taču tie to darīja nelabprāt. Arī pie dievgalda apmeklējums nebija sevišķi biežs. Tāpat latvieši reti kad zināja katķismu un lūgšanas. Mājās zemnieki tika stingri uzraudzīti, vai tie neupurē savās svētvietās, nemielo mirušo dvēseles, neburās un nevāra dažādus zāļu uzlējumus, ko izmantoja ārstniecībā. Viena no lielākajām problēmām šajā gadsimtā ir mirušo apbedīšana savās kapsētās, mežos un krūmos. Šīs izdarības tad arī apkaro luteriskā baznīca ar vizitāciju palīdzību. Vizitāciju protokolos tika sastādīti vairāki jautājumi, uz kuriem bija jāatbild mācītājam. Articulos bija izstrādāti vairāki jautājumi, kurus var iedalīt 3 lielākās grupās:

- 1) Jautājumi par draudzes izturēšanos pret baznīcas mācībām un rīkojumiem;
- 2) Jautājumi par draudzes locekļu tikumību;
- 3) Jautājumi, kas apskata draudzes attiecības ar mācītāju.

Vizitācijas nebija pilnībā sasniegušas savu mērķi – ievadīt ļaudis luterānismā, panākt, lai apmeklētu baznīcas un nepieņemtu elkdievību, tomēr uz gadsimta beigām situācija nedaudz uzlabojās. Mācītāji bija panākuši, ka elkdievība un citas izdarības pa lielai daļai apkarotas gan ar sprediķu, vizitāciju un arī dažādu sodu palīdzību. Latviešu ticība tika daļēji izskausta gan Kurzemes hercogistē, gan Livonijā. Katolicisma ietekme pamazām bija beigusies, bet luterānisms viņa vietu neaizpildīja. 17. gadsimta dokumenti neliecina par kristīgās dievbijības pieaugšanu. Baidīdamies no sodiem, tikai gadsimta beigās latvieši pamazām ārēji sāk pildīt baznīcas prasības.

4. NODAĻA

SODI 16. UN 17. GADSIMTĀ

Livonijā un Kurzemes hercogistē, mazāk Latgalē valdošā iekārta paredzēja dažādus sodus nepaklausīgajiem zemniekiem, baznīcā negājējiem, pūšlotājiem, burvjiem un citiem, kas neatbilda luteriskās baznīcas izpratnei par kārtīgu cilvēku. Šo procesu veicināja un sevī ietvēra vizitācijas. Mācītājiem un superintendentiem bija pienākums sodīt nepaklausīgos. „XII gadsimtā tā sauktie baznīcas „vizitācijas recesi” prasa zemnieku pārklaušināšanu piecu galveno katehisma mācību zināšanā, rīta un vakara lūgšanu, baznīcas apmeklēšanu un piedalīšanos pie dievgalda, piedraudot ar bargiem sodiem”.¹³¹ „Maigākos sodus”, kā, piemēram, naudas sodu, pērienus un stāvēšanu pie āķa kakla važās, varēja piespriest mācītāji, superintendatori un vizitatori, taču bargākus sodus - sadedzināšanu – varēja piespriest tikai ar tiesas spriedumu.

4.1. Naudas sodi

Naudas sodi bija ļoti izplatīti, tos varēja piespriest par jebkuru pārkāpumu, un to arī darīja. „Pēc 1626. gada noteikumiem, Rīgas pilsētas lauku novadā vagaram bijis pienākums gādāt, lai pagasta ļaudis katru svētdienu ietu uz baznīcu un par mājās palikušajiem ziņot muižkungam. Muižkungs par pēdējiem sastādījis sarakstu, un landfogts par katru nokavēto svētdienu sodījis ar vienu vērdiņu.”¹³² Vēlāk sodus palielināja, par vienu baznīcas neapmeklēšanu bija jāmaksā viens vērdiņš, par otro jau 2 vērdiņi. Pērminderiem vajadzēja uzskaitīt visus, kas neieradās baznīcā un pēc dievkalpojuma tas bija jāziņo mācītājam. Pēc tam šos cilvēkus uzmeklēja un lika maksāt sodu. Brastiņu Ernests sniedz vēl sīkāku izskaidrojumu par baznīcas neapmeklētājiem: „Kas pilsētās nāk par vēlu baznīcā, maksā 6 markas soda; kas uz laukiem – dabū pirmo reizi rājienu, otru reizi maksā vienu marku”.¹³³ Sodīja arī vācu muižkungus, ja viņa kalpi neieradās uz dievkalpojumu. Sods bija 10 dālderī. Un pašus zemniekus sodīja ar vienu dālderī. Par nekārtīgu uzvešanos dievkalpojuma laikā, bīdīšanos, grūstīšanos un spaidīšanos, bija jāmaksā pat 100 dālderu sudraba naudas. Tiem, kas dievnamā trokšņo un piedzērušies nāk piesprieda 50 dālderus

¹³¹ Juliāns Kardināls Vaivods, op.cit., 342.

¹³² Jānis Broks, op.cit., 182.

¹³³ Brastiņu Ernests, op.cit., 64.

maksāt.¹³⁴ Adolfija superintendentūras laikā ar naudas sodu sodīja arī tos, kas negāja pie dievgalda. Ja kāds zemnieks svētdienā strādājis, tas ticis sodīts ar vienu dālderu. „Gadsimta beigās, 1694. g., ievada Vidzemē Zviedrijas baznīcas likumus, kas paliek spēkā līdz pat 1832.g. Šie likumi noteica šādus sodus: „Kas pa baznīcas laiku iet mežā vai brauc jūrā zvejot, sodāms ar 40 markām sudraba /.../, tāpat amatnieks vai laukstrādnieks, kas svētdienā strādā.””¹³⁵ Bet jau 1669. gadā Krimuldas draudzē divi zemnieki sodīti ar vienu dālderu par strādāšanu svētdienā. Liepupes vizitāciju protokolā kādam zemniekam uzlikts sods divi dālderu par to, ka viņš savu bērnu vedis pie burvja ārstēt.¹³⁶ Alūksnē kāds Pēteris sodīts ar vienu dālderu naudas sodu, jo viņš pārāk agri kļuvis par tēvu, pirms kāzām. Par netiklību un izvirtību, piemēram, ja jaunava palika stāvoklī pirms precībām, sods bijis gan vienu dālderis, gan pieci dālderu. Carnikavā sodīti cilvēki, kas tirgo pie baznīcas alu, ar vienu dālderu. Arī tos, kuri savus mirušos apbedīja mežos, sodīja ar naudas sodu. Doles pagastā par mirušo apglabāšanu iežogotās vietās pienācās piecu marku sods, bet Rubenes pagastā trīs dālderu. Rūjienā par mirušo neapglabāšanu baznīcas kapsētā sods bija pat 10 dālderus liels.¹³⁷ Naudas sodu lielums ir atšķirīgs dažādās vietās par līdzīgiem nodarījumiem, kas parāda, ka mācītājs pats pēc saviem ieskatiem piesprieda sodu.

4.2 Pēriens ar rīkstēm

Alternatīva naudas sodiem bieži bija pēriens ar rīkstēm. Jau 1567. gadā Kuzemē likumi nosacījuši, ka zemnieki ar pērienu piespiežami apmeklēt dievvārdus, kristīt bērnus un mirušo apbedīšanu izdarīt kapsētās.¹³⁸ Vizitācijas stingri raudzījās, lai pie baznīcām būtu sodīšanai vajadzīgie kauna stabi. Šajos stabos iesēja cilvēkus un nopēra līdz asinīm visu ļaužu priekšā.¹³⁹ Ja zemniekam nebija naudas, ko samaksāt, tad sodu viņš saņēma caur rīkstēm. Piemēram, tie, kuri baznīcā nemācēja uzvesties un nespēja samaksāt sodu 100 dālderus, pienācās „6 reizi caur spicrīkšu ielu tecēt”¹⁴⁰ un tie, kuriem sods bija 50 dālderu, rīkšu skaits tika samazināts uz pusi – trīs rīkstes. Savukārt A. Menniks stāsta, ka par trokšņošanu baznīcā pienācās 4 pāri rīkšu. Bet ja kāds runājis pretī mācītājam, tad sods bijis 10 – 15 pāri rīkšu.¹⁴¹ Tāpat par baznīcas neapmeklēšanu trešo reizi pienācās rīkstes.

¹³⁴ L. Adamovičs, *Raksti par...*, op.cit., 38.

¹³⁵ Brastiņu Ernests, op.cit., 64.

¹³⁶ K. Bregžis, op.cit., 9.

¹³⁷ Op.cit., 43.

¹³⁸ Jānis Broks, op.cit., 175.

¹³⁹ Brastiņu Ernests, op.cit., 61.

¹⁴⁰ L. Adamovičs., *Raksti par...*, op.cit., 42.

¹⁴¹ A. Menniks, op.cit., 45. - 46.

Ikšķilē 1677. gadā Jaxtinge Peters, kas piegādāja klientus vārdotājam, saņēma trīs svētdienas rīkšu pārus. Kādā mājā tika atrasta zvēra veidā izcepta maize un saglabātas vecas ganu rīkstes, kas mācītājam licis domāt par buršanu. Mājas saimniekus sodīja ar trīs pāriem rīkšu. Kāds Kalle Mótze Jahn apsūdzējis savu kaimiņu Tomu lopu un sievas noburšanā, lopi sprāgstot un sieva arī uz slimības gultas guļot. Toms šajā noziegumā neatzīstas, tomēr viņu soda ar 12 pāriem rīkšu. Valmiermuižas zemniece Grēta zagusi krējumu, par ko sodīta ar sešiem pāriem rīkšu. Valmierā kāds vīrs vedis savus zirgus pie vārdotāja ārstēt un nesis upurus, viņš sodīts ar 10 pāriem rīkšu. Par gaļas un alus ziedošanu uz pakalniem Meiju Pēteri sodīja ar pieciem pāriem rīkšu. Carnikavā Bērenam par sāls apvārdošanu un buršanu, lai palīdzētu slimiem lopiem un cilvēkiem, piespriests sods 10 pāri rīkšu, tas pats pienākas tiem, kas pie viņa griezušies pēc palīdzības.¹⁴²

Arī K. Bregža grāmatā „Baznīcu vizitāciju protokoli” vizitāciju aktīs piemērots sods – pēriens ar rīkstēm. Piemēram, Turaidas draudzē par netiklību 1669. gadā karavīram Kaupam piespriests sods – viens dālderis vai trīs pāri rīkšu. Par elkdievības piekopšanu un upurēšanu 1671. gadā Jaunpiebalgā zemniekam piespriests sods – divi dālderis vai 10 pāri rīkšu. Kādam citam zemniekam par vārdošanu pienācies sods – trīs svētdienas pēc kārtas pie baznīcas pērtam ar rīkstēm. Ar 3 – 10 pāriem rīkšu sodīja tos, kas nelaulājās baznīcā, vai kam drīz pēc kāzām piedzima bērni.

1695. gadā zemnieki sūdzībā Zviedrijas karalim Kārlim XI plaši apraksta soda veidus, kādus tie saņem savā zemē. Vienam no zemniekiem konfiscēja alu, kuru viņš bija brūvējis savām vajadzībām, bet vizitatori uzskatījuši, ka tas ir domāts pārdošanai, viņu nopēra ar 6 pāriem rīkšu. Par darba kavēšanu muižkungi 14 zemniekus nežēlīgi līdz asinīm pēruši ar rīkstēm. Par sūdzēšanos ģenerālgubernatoram, zemnieks saņēmis 8 pārus rīkšu.¹⁴³

4.3 Cietumsods

Šie paši Vidzemes zemnieki savā rakstā karalim sūdzas par to, ka viņus liek aukstos un tumšos cietumos. Par alus brūvēšanu Gibuļu Jānis Ziemassvētku laikā ielikts cietumā uz 13 dienām. Par sūdzēšanos Viļumu Jāni ieslodzīja cietumā, līdz viņa draugi izlūdzās to atlaist. Viņš

¹⁴² K. Straubergs., *Latviešu buramie vārdi* (2.izd., I daļa, Neatkarīgā teātra „Kabata” grāmatu apgāds, 1990), 110. – 116.

¹⁴³ Arveds Švābe, *Vecpiebalgas zemnieku...*, op.cit., 6. – 8.

raksta: „...Es šai šausmīgā salā un ļoti mocošā cietumā, kur man bij dien' un nakt' jāguļ uz muguras ar blukī ieslēgtām kājām”.¹⁴⁴

1673. gada 13. septembrī tika uzsākta prāva pret Anni Henningu, kas nodarbojās ar buršanu. Tā apvainota cilvēku un lopu nogalināšanā, apvārdojot tos. Pati sieviete nav atzinusies šajos noziegumos un tai piespriests cietumsods uz mūžu.¹⁴⁵

1694. gada baznīcas likums nosacīja, ka tie, kas svētdienās strādā un neiet uz baznīcu, sodāmi ar 8 dienām cietumā. Par dievkalpojuma traucēšanu varēja ielikt cietumā uz mēnesi, kur deva tikai maizi un ūdeni. Apcietināja arī burvjus un raganas līdz soda piespriešanai un izpildīšanai.

4.4 Kakla važas – kāķi

Vizitācijas stingri raudzījās, lai pie baznīcām būtu piestiprināti kāķi jeb kakla važas, kurās iesēja īpaši nepaklausīgos baznīcas neapmeklētājus. Par dievkalpojuma neapmeklēšanu trešo reizi varēja ne tikai piespriest rīkstes, bet arī ieslēgt kakla važas, kur zemnieks stāvēja ieslēgts par kaunu sev un biedinājumu cietiem baznīcas neapmeklētājiem. 1679. gadā Ērgļu vizitācijas protokolā ziņots par zemniekiem, kas neapmeklē baznīcu, tiem tiek piespriests sods – kakla važas (halbeyßen).¹⁴⁶ Arī Kokmuižā, Suntažos, Piebalgā šajā gadā par baznīcas neapmeklēšanu un strādāšanu svētdienās piespriešas kakla važas.

4.5 Citi soda veidi

Broks Jānis raksta, ka zemnieku „apspiešanai tikuši lietoti pat tik drakoniski paņēmieni kā dumpinieku knaibīšana ar nokaitētām knaiblēm vai bendēšana ar moku ratu, sodīto līķus izliekot citiem par biedinājumu krustcelēs”.¹⁴⁷ Taču citos literatūras avotos ar šādiem soda veidiem nesastapos.

1663. gadā Mazsalacā par neiešanu pie dievgalda zemnieku varēja nosūtīt spaidu darbos uz vara raktuvēm Zviedrijā.¹⁴⁸

Pēc 1696. gada izdotā ekonomijas reglamenta sodi tika ierobežoti ar 3 pāriem rīkšu, bargāki sodi pieļaujami tikai ar tiesas spriedumu.

¹⁴⁴ Op.cit., 9.

¹⁴⁵ K. Straubergs, op.cit., 107.

¹⁴⁶ K. Bregžis, op.cit., 47.

¹⁴⁷ Jānis Broks, op.cit., 180.

¹⁴⁸ K. Bregžis, op.cit., 47.

Kā briesmīgākie soda veidi bija nāvessods sadedzinot uz sārta vai pakarot. Bet par to sīkāk nākamajā nodaļā.

KOPSAVILKUMS

16. un 17. gadsimtā Livonijā un Kurzemes hercogistē pastāvēja daudz sodi. Latvieši tika sodīti pēc valdošajiem likumiem. Pēc vizitāciju izdarīšanas, mācītāju izjautāšanas un zemnieku dzīves pārbaudīšanas, mācītāji, superintendenti un tiesneši uzlika vainīgajiem dažādus sodus. Daudz sodīja par dievkalpojuma un svētā vakarēdiena neapmeklēšanu, elkdievības piekopšanu, netiklu dzīvi, ārstēšanu ar pūšlotāju palīdzību un nodarbošanos ar burvestībām. Sodi bija dažādi, bieži vien par vienādiem pārkāpumiem sodīja atšķirīgi. Visizplatītākais bija naudas sods. Apsūdzētie tika pērti ar rīkstēm, likti cietumos, iekalti važās un likti pie kauna staba kakla važās baznīcas priekšā. Sodīti tika daudzi cilvēki, jo latvieši nebija čakli baznīcā un turējās pie senču parašām.

5. NODAĻA

RAGANU UN VILKAČU PRĀVAS LATVIJĀ

5.1 Uzskati par vilkačiem, raganām un burvjiem

Par vilkačiem īpaši runā P. Einhorn. Viņš min, ka vilkači ir cilvēki, kas pārvērtušies par vilkiem, skraida apkārt un kaitē mājlopiem. Einhorns pieļauj, ka cilvēka dvēsele iemiesojas vilkā. Taču reiz kāds vilkacis nošauts un izrādījies, ka tas nav vilks, bet cilvēks. Īstas skaidrības par vilkačiem nav, taču Einhorns uzsver, ka vilkacis kā īsts vilks uzklūp cilvēkiem un lopiem, tiem ir vilka spēks un tie spēj arī dzīvās būtnes saplosīt. Par vilkati cilvēku pārvērš velns, kad cilvēks ir miegā.¹⁴⁹

Par burvjiem uzskatīja cilvēkus, kas būrās ar burvju grāmatas vai citu burvekļu palīdzību, spējot pieburt kādu nelaimi vai ar būrumu panākt sev kādu labumu. Burvju grāmatas ir maģisku formulu krājumi, ko lasot var atsaukt garus, likt tiem kalpot sev par labu vai citiem par ļaunu. Arī latviešiem bijušas buramgrāmatas.¹⁵⁰ Vizitāciju protokolos bieži jautāts, vai pastāv burvji un raganas, kuras dara nekrietnības un atkāpjas no Dieva mācības, vai tie nodarbojas ar pūšļošanu, vārdošanu, „sāls pūšanu”, svētīšanām, „kannas raudzīšanu”, uguni, buršanu ar Bībeles pantiem un citiem svētiem vārdiem slimību, sevišķi asins apturēšanas gadījumos un citām tamlīdzīgām lietām? No vizitāciju protokoliem var spriest, ka burvji un raganas pēc būtības ir viens un tas pats, vienīgi ar burvjiem tiek apzīmēti vīrieši, bet ar raganām – sievietes.

„Raganas kā sievietes ar pārdabisku ar pārdabisku spēku pazīstamas jau senatnē; tomēr viņu darbība vairāk saistīta ar nekromantiju u. c. maģijas veidiem. /.../Citādi veidojās uzskati par raganām sākot ar viduslaikiem, kad sakarā ar pastiprināto daimonoloģiju sāka uzskatīt raganas par tādām, kas darbojās, noslēgušas līgumu ar velnu, ko viņas parakstījušas ar savām asinīm.”¹⁵¹ Kopš 12. gadsimta parādās uzskati par raganu miesīgiem sakariem ar velnu. Ir 3 galvenie motīvi raganu vajāšanai:

1. Raganu ļaunais kaitēšanas darbs – zīlēšana, buršana, indēšana;
2. Raganas, kas naktīs ar dažādiem priekšmetiem vai uz dzīvniekiem dodas uz nakts sapulcēm, tās spēj nogalināt mazus bērnus;

¹⁴⁹ K. Straubergs, op.cit., 152.

¹⁵⁰ *Latviešu konversācijas vārdnīca II* (A. Gulbja apgādība, 1928 – 1929), 1029. - 1923.

¹⁵¹ *Latviešu konversācijas vārdnīca XVII* (Grāmatu apgādniecība Gulbis, Rīga, 1938), 34807.

3. Raganas, kas spēj pārvērsties par dažādiem zvēriem vai par tādiem pārvērst citus

Šie apvainojumi ir arī pamatā raganu vajāšanām Latvijā. Latviešu tautas tradīcijas ziņas par raganām uzglabājušas pasakās, teikās, nostāstos u. c. Tur ir nostāsti par raganu pārvēršanos, par līgumu ar velnu. Par raganu pārvēršas cilvēki, kas atdevuši dvēseli velnam. Par raganu var kļūt katrs apziežot sevi ar īpaši sagatavotām zālītēm. Raganas var kaitēt ar vienu acu uzmetienu jaunpiedzimušam bērnam, tāpēc par raganām bieži uzskatīja vecmātes, ja dzemdībās bērns nomiris. Latviešu raganas spēj pārvērsties par vardi, vaboli, mušu vai kādu citu dzīvnieku. Viņas apmaina bērnus, liekot vietā savus. Īpaši izdalītas raganas, kas zog pienu no citu saimnieku govīm, tāpat arī nobur lopus, lai tie nobeigtos.¹⁵² Par raganām uzskatīja vecenes, jaunas meitenes, svešas sievietes, slimās, neglītās vai pat visskaistākās.

5.2. H. Samsona raganu sprediķi

Hermanis Samsons (1579 - 1643) pēc izglītības bijis pedagogs un teologs. Dzimis Rīgā no 1599. gada studējis Rostokas, tad Vitenbergas universitātē. 1605. gadā kļūst par mācītāju Vitembergā. Kopš 1608. gada ir mācītājs un Domskolas inspektors Rīgā. 1622. gadā Zviedrijas karalis Samsonu ieceļ par Vidzemes superintendentu. Jau savas darbības sākumā 1626. gadā viņš publicēja 9 Raganu sprediķus (*Neun Auszerlesenen und Volgegründete Hexen Predigt, Darrinen der Terminus Magiae oder Zäuberey nach den Logicalischen Terminisnrichtug und kürtzlich ausz Gottes Wort vnd andern Schribenten un Historien erklärt und ausgeführet worden etc.*) kā rokas grāmatu tiesnešiem, pieprasot burvjiem un raganām nāvi. Starp citu, tādu pat sodu pieprasīja Vidzemes ģenerālgubernators Šite (Skyte) par pāriešanu no luterānisma pareizticībā.¹⁵³ „Pēc sava apjoma un satura tas (Samsona traktāts par raganām) patiesi ir Eiropas līmeņa sātanoloģijas apcerējums, kas vēršas gan pret individuāliem ķecerības gadījumiem, gan arī pret visu pagānisma sistēmu, to uztverot kā nopietnu opozīciju baznīcai.”¹⁵⁴ Tas ir līdzvērtīgs tiem, kuri daudz bija visā Eiropā raganu prāvu psihozes laikā. Savā darbā Samsons neapšaubā velna varas robežas, tā esamību un konkrētu iejaukšanos cilvēka dzīvē.. Superintendants kļuva par galveno burvju un raganu prāvu teorētisko pamatotāju Vidzemē. Savos pamatojumos Samsons izmanto daudzus atšķirīgus avotus – Bībeli, Aurēliju Augustīnu, Mārtiņu Luteru, Ciceronu, Aristoteli un vēl daudzus citus. Šo traktātu vācu muižnieki izmantoja, lai izrēķinātos

¹⁵² Op.cit., 34808.

¹⁵³ *Latviešu konversācijas vārdnīca XXII* („Atēna”, 2004), 47221.

¹⁵⁴ Ineta Puikevica, „Raganu prāvas”, *Izglītība un Kultūra*, 26. maijs 1994: 25.

ar nepaklausīgajiem latviešu zemniekiem. Lai kļūtu skaidrāks, ko rakstīja Samsons pārskatīšu šos 9 raganu sprediķus.

1. Pirmais Raganu sprediķis

Pirmajā nodaļā runā par māņticību, kas dziļi iesakņojusies latviešos. Latvieši pieturās pie dažādiem ticējumiem un izdara dažādas māņticīgas darbības, kuras atklāti vai slepeni rosina velns. Ar māņticību nodarbojās burvji. Buršana ir, ja cilvēki ar sātana palīdzību kādam palīdz vai kaitē. Ar sātanu tiek noslēgts līgums. Uz jautājumu, kur cēlušies burvji, Samsons atbild, ka visa pirmsākums ir pretīgais velns. Ļaunie gari un velns iemiesojas cilvēkā un tas kļūst par burvi vai raganu. Turklāt burvji pāriet no paaudzes paaudzē: tēvs – dēls, māte – meita, arī sieva – vīrs. Samsons ziņo, ka raganas pārsvarā ir sievietes un vīrieši tiek izslēgti no šīs kārtas, tomēr pastāv arī vīrieši burvji. To viņš pamato ar to, ka sievietes ir vājas un padodas velnam.¹⁵⁵ „Dieva gars prasa, lai burvei neļauj dzīvot. No tiesnešiem viņš prasa, lai tie nesaudzē nevienu – ne vīrieti, ne sievieti, ne stiprā, ne vājā dzimuma pārstāvi, jo šis grēks ir pārāk liels.”¹⁵⁶

2. Otrais Raganu sprediķis

Otrajā sprediķī Samsons min velna skaitli 6666, kas nozīmē to velna kalpu skaitu, kas ir starp debesīm un zemi. Burvju iezīmes ir neiešana uz baznīcu, elku pielūgšana, iekāre un atriebības kāre, īpaši sievietēm. Šajā sprediķī tiek uzdots jautājums, par kādiem grēkiem ir jāsoda ar uguni? Tie ir slepkavas (bērnu, lopu), zagļi (raganas, kas zog pienu, olas), kā arī tie, kas pieber ēdienam klāt dažādas zālītes, lai kaitētu vai labu darītu. Tie visi ir velna bērni, pirms sodīšanas tie ir jāeksaminē.¹⁵⁷ Samsons gan kategoriski iebilst pret spīdzināšanu.

3. Trešais Raganu sprediķis

Trešajā sprediķī tiek jautāts vai velns spēj veikt brīnumu. Velns tiek salīdzināts ar Dievu. Velns pats neko nevar radīt, viņš var rīkoties ar Dieva radītām lietām. Velns nevar aklos darīt par redzīgiem un mirušos par dzīviem. Un ja tā notiek, tad tā ir tikai mānīšana. Piemēram, kad velns

¹⁵⁵ Hermanis Samsons, *Neun Auszerlesenen und Volgegründete Hexen Predigt, Darrinen der Terminus Magiae oder Zauberey nach den Logicalischen Terminsrichtung und kürtzlich ausz Gottes Wort vnd andem Schribenten und Historien erklärt und ausgefüret worden etc.* (Rīgā, 1626), I

¹⁵⁶ E. Buceniece, op.cit., 64.

¹⁵⁷ Hermanis Samsons, op.cit., II

pārvēršas par dzīvnieku un dara dažādus kaitējumus. Velns var kārdināt arī dievbijīgus cilvēkus, kā piemēru minot Ījabu.

4. Ceturtais Raganu sprediķis

Šeit tiek apspriestas velna spējas. Vai tas spēj mainīt laika apstākļus? Dievs var pieļaut velnam sacelt vētru, radīt zemestrīci, uzsūtīt krusu, lietu vēju vai salnu. Šādas īpašības raganām piedēvēja arī Lutērs. Burvji ar velna palīdzību spēj kaitēt arī grūtniecēm, ka tām bērni vai tās pašas nomirst. Vēl kāds svarīgs jautājums ir, vai burvji un raganas spēj lidot? Samsons saka, ka miegā velns spēj likt cilvēkam lidot un jāt uz dažādiem ļauniem zvēriem, piemēram, vilka. „Lai gan sātans visu to var, viņš tomēr ņem savu raganu pulku palīgā un izliekas, ka šis pulks ar savām rokām un muti to veicis un to darbu darījis, lai paturētu nabaga ļautiņi savā varā.”¹⁵⁸ Velnam atdevušās sievietes miegā lido, sātans var pacelt cilvēku debesīs.

5. Piektais Raganu sprediķis

Piektajā sprediķī Samsons runā par velna maģiju. Velns nodarbojās ar maģiju. Ir divu veidu maģijas – *Magia Naturalis* un *Magia Diabolica*. Pirmā nodarbojas ar dabas sfēru, tiek izmantota saule, mēness un zvaigznes. Šajā sakarā Samsons piebilst, ka lai šīs maģijas piekopēji uzmanās, jo saule ir ļoti karsta, un, kurš tai pieskaras, degs tās mūžīgās ugunīs. Otrs maģijas veids, *Magia Diabolica*, notiek, kad ar sātana palīdzību tiek pārvērstas dažādas lietas, kā arī zīlēšana. Šādi cilvēki var atrasties baznīcā, par piemēru minot viltus praviešus.¹⁵⁹

6. Sestais Raganu sprediķis

Sestajā sprediķī tuvāk apskatīta *Magia Diabolica*, kas ir arī blēņu maģija (Gauckel Zäuberei). Tā ir acu apmānīšana ar dažādiem līdzekļiem. Tās ir raganas, kas uzsūta vēju, krusu un citas dabas parādības vai arī tās aizdzēn. Tās vāra dažādus zālīšu uzlējumus un burās. Raganas ir māņticīgas. Burvji un raganas ir pelnījuši laicīgu un mūžīgu sodu. Burvjiem nedrīkst ļaut dzīvot, jo viņi ir līgumā ar velnu, un ir dieva ienaidnieki.¹⁶⁰

¹⁵⁸ K. Straubergs., op.cit., 142.

¹⁵⁹ Hermanis Samsons, op.cit., V

¹⁶⁰ Op.cit., VI

7. Septītais raganu sprediķis

Šajā sprediķī Samsons nosoda tos, kuri nevar iemācīties lūgšanas, aizbildinoties ar sliktu atmiņu. Bet tas ir slikts aizbildinājums. Viņš raksta: „Kauns, ka divu, trīs gadu laikā nevar iemācīties tēvreizi, lūgšanas. Tie māk runāt tikai par naudu un mantām. Bet, ja kāds eņģelis nolaistos un gribētu runāt par mūžīgo dzīvību, tad viņš neko nezinātu”.¹⁶¹ Tāpat nosodīti tiek cilvēki, kas griežas pie burvjiem pēc palīdzības, kad tos piemeklējušas nelaiimes. Tas ir pret Dieva likumu, pret lūgšanām, cerību, Dieva mīlestību, pacietību un sirdsapziņu. Šie ir arī līdzekļi, ar kuriem ir jāizvairās no burvjiem un raganām, kad tie apmeklē cilvēkus. Cilvēkam galvenokārt tādā reizē jālūdzas, jānožēlo grēki, jāuzticas un jāmīl Dievs. Samsons brīdina nepaklausīgos bīties no Dieva dusmām.

8. Astotais Raganu sprediķis

Arī astotajā sprediķī runāts par to kā izvairīties no burvjiem un raganām? Samsons saka, ja kāds burvis ierodas jūsu mājā, kad jūs esat slim, savārdzis vai uz nāves gultas, dzeniet viņu prom un lūdzieties. Tiek uzsvērta uzticība Dievam.

9. Devītais Raganu sprediķis

Devītajā sprediķī Samsons vērsas pie laicīgās priekšniecības, lai tie laikus noskaidro un notver burvjus un raganas. Samsons pamāca, ko darīt ar apcietinātajiem. Viņš ir pret spīdzināšanu – ūdens pārbaudi raganām (raganas sasietām rokām un kājām meta aukstā ūdeni, un skatījās vai tās neuzpeld augšā, ja uzpeld, tad tā ir zīme, ka šī nav ragana), pārbaudi ar dzelzi un citi spīdzināšanas veidi. Atļautie līdzekļi ir: godīgi liecinieki, atzīšanās, kas nav saistīta ar mocīšanu un skaidri pierādījumi. Samsons raganas un ķecerus iedala trīs grupās:

- 1) Velna apmātie, kas iedomājas, ka ar velnu līgumu slēguši un dažādas lietas viņa varā darījuši un par to atzīstas, bet tomēr to nav darījuši;
- 2) Tie, kas tiešām ar velnu līgumu slēguši, bet ļaunu nevienam nav nodarījuši;
- 3) Tie, kas ar velnu līgumu slēguši, cilvēkiem, lopiem un labībai kaitējuši;

Pirmajiem Samsons neprasa nekādu sodu, jo tie dzīvo savās fantāzijās. Otrie, neko ļaunu nenodarījušie, jāizslēdz no draudzes vai jāpārmāca. Bet trešajiem Samsons pieprasa nāvessodu.¹⁶²

¹⁶¹ Op.cit, VII

¹⁶² K. Straubergs, op.cit.144. – 145.

5.3. Zviedru likumi Livonijā

Zviedrijas likumi darbojās arī Livonijā. Zviedru krimināllikumi, kas attiecās uz visām dzīves lietām, apsūdzēja izvarotājus, bērnu slepkavas, citus slepkavas, zagļus un citus neapstrīdamus likuma pārkāpējus. Šos pārkāpējus sodīja tiesa. Zemes tiesai un kungiem bija stingri jāpārbauda ļaudis, vai tie nedara dažādas nekrietnības. Bija čakli jā sastāda protokoli, vizitāciju aktis un jānosūta Rīgas gubernatoram, kurš pēc apstākļiem lietu varēja nosūtīt uz Tartu tiesu. Tādos gadījumos spriedums tika gaidīts no šīs tiesas. Likumi stingri noteica katru gadījumu pārbaudīt arī vainīgo un liecinieku nopratināšanu. Arī nopratināšanas aktis tika sūtītas tiesai. Tiesas procesa beigās visas liecības tiek pārbaudītas un stingri izskatītas, tad tiek pasludināts spriedums. Visu izmeklēšanas laiku apsūdzētie atradās apcietinājumā.¹⁶³

5.4. Raganu prāvas

Jau 16. gadsimtā Latvijas teritorijā liesmo sārta, 1524. gadā Esplanādes laukumā uz raganu sārta tiek sadedzinātas visas sieviešu kārtas svēto bildes.¹⁶⁴ Burvju un raganu sārta visā Livonijā liesmoja jau sākot ar 1527. gadu (Vidzemē ar 1550. gadu).¹⁶⁵ Īsā laikā Eiropā izplatījās uzskats, ka Vidzeme ir klasiska raganu zeme. Jo sevišķi šī parādība – raganu dedzināšana izplatās 17. gadsimtā, kad sārta liesmoja daudzos pagastos ne tikai Livonijā, bet arī Kurzemes hercogistē. Par to, ka raganas dedzinātas būtu Latgalē, nekādu ziņu nav.

Ko tad inkriminēja burvjiem un raganām? Apsūdzētāji bieži vadījās pēc Samsona Raganu sprediķiem. Apsūdzētāji bija gan mācītāji, gan vizitatori, arī kaimiņi un pat radi. Par raganu un burvju pastāvēšanu liecina arī vizitāciju protokoli, uz raganām un burvjiem norādījuši vairāki mācītāji. Tādi bijuši gan Ērgļos, gan Vestienā, gan Mālpilī un daudzās citās vietās. Galvenā apsūdzība ir pārdošanās sātānam. Saskaņā ar Lutera rakstiem un uzskatiem gandrīz visas latviešu senču tradīcijas un parašas tika uzskatītas par sātāna iemiesotām. Pārmeta pulcēšanos dažādās vietās, piemēram, Lieldienu rītā kalnā, kaitēšanu lopiem, cilvēkiem, labības laukiem, zālīšu vākšanu un izmantošanu medicīnā un daudzas citas latviešu izdarības. Bieži vien neizglītotais latvietis nesaprata par ko viņu apsūdz, tie taisnojās, ka labu gribējuši, cilvēkus vai lopus izārstēt, bet tas tika uzskatīts par velna darbu un nodošanos sātānam. Vilkači pastāv uz to, ka esot „Dieva suņi”. Īpaši bīstamā stāvoklī bija vecmātes, tās varēja apvainot zīdaiņa noburšanā vai

¹⁶³ G. J. Buddenbrock, *Sammlung der Gesetze, welche das heutige livländische Landsrecht enthalten* (Rīga: W. F. Becker, 1821), 102. – 107.

¹⁶⁴ Juliāns Kardināls Vaivodis, op.cit., 323.

¹⁶⁵ Vaida Villeruša, „Daugavas zīmes, Katrīnas kalniņš”, *Latvijas vēstnesis*, 28.septembris 2004

nogalināšanā. Tikai tad, kad tiesneši izskaidrojuši sātana mācību un dažādi mocījuši cilvēkus, tie atzinušies par vainīgiem un tikuši tiesāti. Ja cilvēks pēc nopratināšanas un mocīšanas vēl neatzinās, tad varēja piespriest mazākus sodus par nāves sodu. 17. gadsimtā mācītāji jau latviešiem ir labi izskaidrojuši sātana darbības pamatus, un apsūdzētie sāka saprast par ko tos apsūdz. Tāpat daudzi cilvēki, saklausījušies par velna lielo varu, paši ticēja, ka spēj burt, lidot, ārstēt un kalpot satanam.¹⁶⁶ Vairākās tiesas prāvās raganas atzīstas, ka slēgušas līgumu ar velnu.

Raganu prāvās spīdzināšana kļuva par vainas pierādīšanas līdzekli, piemēram, spīdzināšana ar ūdeni, rīkstes, ieslodzījums tumšā aukstā cietumā, knaibīšana ar nokaitētām knaiblēm vai bendēšana ar moku ratu. Lai arī Samsons savos sprediķos pauda stingru nostāju pret spīdzināšanu, dzīvē notika citādi – cilvēki tika ietekmēti gan morāli, gan fiziski. Vislielākais iebiedēšanas līdzeklis bija iebiedēšana ar vārdiem. Prāvas procesuālajā daļā piedalījās arī mācītājs, kurš izskaidroja draudošās pēcnāves mokas un mūžīgu pazušānu, lai pamudinātu apsūdzētos atzīties laicīgajai tiesai un nožēlot grēkus, tā sevi atbrīvojot no soda viņā saulē. Nāvessodu bieži vien izdarīja jau otrā dienā pēc sprieduma nolasīšanas, pirms tam izsūdzot grēkus mācītājam un baudot svēto vakarēdienu. „Tas bija saskaņā ar Vidzemes tiesas instrukciju, kas smagu nodarījumu gadījumos, kur apsūdzētie bija (Vidzemes hoftiesas) revīzijas lēmuma.”¹⁶⁷

Šajā laikā Latvijas zemē bija ienākusi Eiropas viduslaiku inkvizīcija, kad ķecerus, kas pretojās baznīcas mācībai un nepildīja likumus, apsūdzēja un tiesāja. Arī viduslaiku ķeceriem bija jāpiedzīvo garas tiesas prāvas ar ilgu un smagu nopratināšanu, kuras galvenais mērķis arī bija apsūdzētā atzīšanās grēkos. Ķecerus, tāpat kā latviešu burvjus un raganas, tiesas procesa laikā ievietoja aukstā un tumšā cietumā, kur cilvēki tika ieslēgti važās. Nopratināšana inkvizīcijā bija garīga cīņa starp apsūdzēto un inkvizitoru. Arī mūsu zemē raganu prāvās mācītāji un tiesas amatpersonas garīgi ietekmēja apsūdzētos, cenšoties panākt to atzīšanos. Vieni no galvenajiem soda veidiem, tāpat kā Livonijā un Kurzemes hercogistē, bija sadedzināšana uz sārta un cietumsods.¹⁶⁸ Rietumeiropā raganu prāvas un dedzināšana notika galvenokārt Spānijā. Ķecerus vajāja un sodīja par baznīcā neiešanu, Latvijas teritorijā šie pārkāpumi sākās 16. gadsimta vidū un 17. gadsimtā galvenokārt luterisma novados.

Par burvestību sākotnēji notiesāja ne tikai sievietes, bet arī vīriešus. Tomēr lielākā daļa sadedzināto ir sievietes. Apsūdzētie tika ne tikai dedzināti, bet piesprieda arī citus sodus –

¹⁶⁶ Ineta Puikevica, *ibid.*

¹⁶⁷ Tālvāldis Zemzaris, *Vilkaču prāvas Vidzemē* (A. Gulbis Rīgā, 1939), 120.

¹⁶⁸ A. Meikoks, *Inkvizīcijas vēsture* (Toms Gulbis, Rīga, 2004), 114. – 117.

cietumsodu, rīkstes, izslēgšanu no draudzes. Soda noteikšana bija tiesas ziņā. Bieži vien par vienādām apsūdzībām tiek piespriesti nesamērīgi sodi. Raganu un vilkaču prāvas kalpoja valstij un baznīcai kā disciplīnas līdzeklis. Tās bija arī finansiāli izdevīgas tiesnešiem, bendēm, tiesu priekšsēdētājiem, spīdzinātājiem, muižniekiem, visiem, kas piedalījās raganas notiesāšanā, jo no apsūdzētā tika konfiscēta viņa manta, ar kuru samaksāja iepriekšminētajiem par darbu. Lai saprastu kā notika raganu un burvju tiesāšana, jāapskata raganu prāvas, par kurām daudz rakstījis K. Straubergs.

Jau 1559. gadā Grobiņā tiek sadedzinātas raganas – māte un meita. Tās apvaino par to, ka viņām vilki neuzbrūk, lopi labi padodas un nesirgst ar nekādām kaitēm. „Soģis, kad tās atvestas, vairs nešaubījies, ka vecākā no viņām jau ilgu gadu kalpo velnam, jo tik riebīgu izskatu, kāds vecajai zemniecei bijis – aizmūsi seja un sarkanās acis – varot iegūt vienīgi kalpojot sātānam. Meitai uz muguras bijis aizdomīgs plankums zirņa lielumā, kas esot velna zīmogs.”¹⁶⁹ Gandrīz gadsimtu vēlāk Hermanis Samsons šādas zīmes – dzimumzīmes – noraida par velna zīmēm, taču 16. gadsimtā dzimumzīmes uzskatīja par velna zīmi. Pratināšanā abas apsūdzētās atzinušās, ka apbūrušas citu lopus, uzkūdījušas zvērus, lai saplosa ceļiniekus, kā arī piebūrušas slimības cilvēkiem.

1584. gada prāvā tiesātas daudz sievietes, kuras atzinušās, ka lidojušas un darījušas ļaunu cilvēkiem un lopiem. Ella Miezīte, Garā Anna, Dārta un Katrīna nogalinājušas arī bērnus ar burvestību palīdzību. Tās sadedzinātas 25. maijā. 23. jūnijā sadedzināti vēl pieci un 28. jūnijā vēl divi no apsūdzētajiem.¹⁷⁰

17. gadsimtā raganas dedzina ar vien biežāk. 1613. gadā uz ugunsnāvi notiesāti Limbažu burvji, kas atzinušies, ka slēguši līgumu ar velnu. 1630. gada 12. jūnijā apsūdzēta Grieta, kuru apsūdz zemnieki. Tie sūdzas, ka Grieta noslaukusi govīm pienu, apbūrusi laukus un kaimiņiem nekas nav audzis, bet Grietai viss padevis. Grietu apsūdz arī vīrs par viņa žņaugšanu. Grietu ieliek cietumā uz izmeklēšanas laiku. Viņa atzīstas, ka bijusi sakaros ar velnu un 19. jūlijā viņu sadedzina. 1636. gadā par buršanu notiesā Annu Buku, kuru arī apsūdz zemnieki, kuriem labība neaug un bērni slimo vai mirst.

„Piltenes grāmatās pieminēts, ka 1665. g. 22. maijā Marks no Modenes (Marx von Mohden), vecs burvis, dienu priekš vasarsvētkiem no rīta agri sadedzināts. 1667. g. 22. augustā burvis Hermans sadedzināts. 1671. g. sadedzināti burvji kalēji Bertmes Luncs ar savu brāli

¹⁶⁹ K. Straubergs, op.cit. 58.

¹⁷⁰ Op.cit., 59. - 60.

Hermani.”¹⁷¹ Kuldīgas tiesas 1691. gada 26. marta aktīs rakstīts, ka sadedzināta ragana Baba, kas nobūrusi 70 lopus un tie nomiruši. Viņa arī atzinusies, ka slēgusi līgumu ar velnu. Baba par savu skolotāju uzrādījusi zemnieku Indriķi, kas to apmācījis buršanā. Tas uzmeklēts un pēc izmeklēšanas spriedums bijis šāds : „par to, ka Indriķis atzinās, ka 7 g. atpakaļ ar velnu līgumu slēdzis, no augstā Dieva atteicies, velnam par mācīšanu zirgu atdevis, pēc tam ar velna padomu un iedvesmi slimniekus ar aizliegtiem līdzekļiem un Dievu zaimojot ar maizes un sāls appūšanu dziedinājis, daudz ļauna lopiem un cilvēkiem tāpat ar velna mākslu un palīdzību darījis un tā pret Dievu un viņa baušļiem grēkojis, šo noziegumu dēļ viņu sadedzināt.”¹⁷² Indriķis nobijies un savu atzīšanos atsaucis, pēc tam tas spīdzināts un atkal atzinies. 25. maijā viņu sadedzināja.

Uz hercoga Jēkaba pieprasījuma 1679. gadā tiek spīdzināts un notiesāts Ikšķiles mežsargs Toms Bērziņš. Nūrmuižā 1697. gadā tiek apsūdzēts Lāču Jēkabs par burvību. Apsūdzētais neatzīstas, un to nodod bendēm spīdzināšanai. Kad viņš atzīstas, tiesa nospriež viņu sadedzināt.¹⁷³

Lielvārdē pie Zveņģupītes bijuši divi apaļi uzkalniņi – Katrīnas un Rātskalniņš. Abi saistās ar notikumiem Lielvārdes muižā. Šeit dzīvojusi ļoti skaista un čakla meitene Katrīna, tas viss padevies. Puiši uz viņu vien skatījušies. Citas meitenes bijušas greizsirdīgas, tāpēc apmelojušas Katrīnu par raganu un Katrīnu sadedzina uz sārta. Citai Lielvārdes Katrīnai piedzimis bērns un nomiris, viņu apvainoja bērna nogalināšanā. Arī viņu sadedzināja. Visām meitenēm ar spīdzināšanas palīdzību likts atzīties par burvēm un raganām.¹⁷⁴

Arī vilkaču būšana nav nošķirama no buršanas un sakariem ar velnu. Tā piemēram, 1691. - 1692. gadā Cēsīs notikusi vilkaču prāva, kurā apsūdzēts Kniediņu muižas pirtnieks Matīss, kurš visā apkaimē bijis izslavēts burvis, pareģis un pūšlotājs. Vecais Matīss labprātīgi atzīstas, ka ilgus gadus skrējis par vilkaci. Viņš to visu izstāsta tik tēlaini un patiesi, ka viņu vajadzētu sadedzināt, tomēr viņu palaiž brīvībā. Matīsam jau 1675. gadā bijusi tiesas prāva, kurā viņam par vilkaču būšanām piespriests 20 pāri rīkšu.¹⁷⁵ Šajā gadījumā sods atbilst Hermaņa Samsona devītajā raganu sprediķī sacītajam, ka velna apsēstajiem fantāzijas pārpilnajiem cilvēkiem nāves sods nav izpildāms, bet tie pārmācāmi citādi.

¹⁷¹ Op.cit., 74.

¹⁷² Op.cit., 89.

¹⁷³ Brastiņu Ernests, op.cit., 64.

¹⁷⁴ Vaida Villeruša, ibid.

¹⁷⁵ Tāļivaldis Zemzaris, op.cit., 116. – 117.

Arī raganu procesos Kurzemē no 1644. līdz 1675. gadam notikušas ļoti daudz tiesas. Tiesātas gan sievietes, gan vīrieši, galvenokārt tie apsūdzēti dabas māšu pielūgšanā un buršanā.¹⁷⁶

Nevar uzskaitīt visus notiesātos un sadedzinātos, bet to, ka tie bijuši daudz var spriest arī pēc Manceļa sprediķa vārdiem: „Tu dzirdi, in pats ar tawahm accim redzi, ka tee burwji ne wien kā cuhkas swillinati, bet arīdzan pelnu pelnos sadedzināti top”.¹⁷⁷

¹⁷⁶ LVVA, 4038 t., 2 apr., 671. lieta, *Hexsen Prozesse in Kurland 1644.-1675.*

¹⁷⁷ G. Mancelis., op.cit., 288.

KOPSAVILKUMS

17. gadsimtā Eiropā Livonija bija plaši pazīstama kā raganu un vilkaču zeme. Šeit, tāpat kā Eiropā, tiešām ticēja, ka latviešu pagāniskie cilvēki ir burvji, raganas un vilkači. Īpaši daudz par latviešu pagānisko kultūru rakstījis Pauls Einhornš. Savukārt Hermanis Samsons izstrādāja 9 labi izprovētus raganu sprediķus, kuros plaši viņš apraksta velna izpausmes cilvēkā, norādot uz latviešu elkdievību un buršanas. Savos sprediķos Samsons pieprasa burvjiem un raganām nāves sodu. Tas tiek arī darīts. Luteriskā Zviedrija, Lutera mācības iespaidota, un vietējie likumi paredzēja baznīcā negājējiem, vārdotājiem, burvjiem un citiem nepaklausīgajiem nāves un cietuma sodus. Šajā laikā notika daudz tiesas prāvu. Apsūdzētie tika nopratināti, tika pieaicināts liels skaits liecinieku un apsūdzētāju. No apsūdzētajiem tika gaidīta atzīšanās un grēku nožēlošana. Tie tika ietekmēti gan morāli, gan fiziski. Pēc tiesas sprieduma bieži uzreiz tika izpildīts piespriestais sods. Latvieši bieži vien nesaprata par ko tie apsūdzēti, jo daudzi ticēja, ka dara labu, piemēram, ārstējot cilvēkus un lopus ar zālītēm. Citi savukārt, baznīcas mācību iespaidoti, patiešām ticēja, ka ir velna kalpi un vaļsirdīgi atzinās dažādos nodarījumos un pārdošanos velnam.

Šis laiks Livonijā un Kurzemes hercogistē atgādina Eiropu viduslaikos, kā arī 16. gadsimtā, kad visur liesmoja sārta.

NOBEIGUMS

Savā darbā izvirzīju vairākus mērķus, kurus es aplūkoju un mēģināju atspoguļot 17. gadsimta dzīvi Latvijas teritorijā.

Pirmais uzdevums, kas bija jāveic, jānoskaidro, kāda bija reliģiskā un politiskā situācija 16. – 17. gadsimtā. Šeit nav iespējams sniegt vispārēju atbildi, jo Latvijas teritorija daudzo karu ietekmē bija sadalīta. Pēc poļu – zviedru kara Latvijas teritorija tika sadalīta Kurzemes – Zemgales hercogistē, Vidzeme (Livonija) kļuva par Zviedrijas sastāvdaļu, savukārt Latgale palika katoļticīgās Polijas pakļautībā. 16. gadsimtā pastāvošo katoļticību Kurzemes – Zemgales hercogistē un Livonijā nomainīja pret luterticību, bet zemnieku dzīvēs un prātos jo projām dziļi bija iesakņojusies senču ticība, pret kuru arī cīnījās luteriskā baznīca.

Nākamais izvirzītais mērķis bija Eiropas konteksts, kurš atklāj, ka arī Eiropā šajā laikā plaši izplatījās luterisms. Latvijas teritorijā tas tika uzspiests, bet Eiropā to cilvēki vairāk pieņēma. Katoļu baznīca Eiropā uzsāka cīņu ar luterticību dedzinot raganas. Lutera baznīca kopā ar katoļu baznīcu cīnījās pret pirmskristīgajām tradīcijām, tādējādi uz sārta sadedzinot vairākus desmitus tūkstošus cilvēku. Pie mums luterticība, Lutera mācības par raganu dedzināšanu iespaidota, cīnījās ar elkdievību un katoļticību ar tādiem pat paņēmieniem.

Izvirzītais uzdevums Vizitāciju aplūkošana, atklāj kādas pārbaudes veica luterticīgā baznīca. Šeit parādās stingras zemnieku pārbaudes visās dzīves jomās, īpaši pārbaudot baznīcas likumu ievērošanu. Pētot K. Bregža apkopotos vizitāciju protokolus, parādās tā laika zemnieku dzīve, un kā to centās ierobežot baznīca un pastāvošās valsts iekārtas. Zemnieki daudz turējās pie senču parašām, nebija čakli baznīcā gājēji un baznīcas prasību ievērotāji, par ko saņēma sodus.

Dažādos sodu veidus aplūkoju ceturtajā nodaļā. Pēc vizitācijas veikšanas, kā arī ikdienā ar mācītāju prasību, nepaklausīgajiem zemniekiem uzlika dažādus sodus. Visbiežāk tie bija naudas sodi, taču tika pielietoti arī stingrāki un miesas sodi. Kā biežāk pielietojamie bija pēriens ar rīkstēm, stāvēšana kakla važās pie kauna staba, kas atradās pie baznīcas, kā arī cietumsods.

Galvenais izvirzītais mērķis raganu dedzināšana, kuru aplūkoju pēdējā, piektajā, nodaļā, atklāj notikumus, kas bija tā laika Latvijas teritorijā. Gandrīz visā Latvijas teritorijā, izņemot Latgali, par kuru šādas informācijas nav, liesmoja raganu sārta. Luteriskā baznīca, vadoties pēc Lutera norādījumiem, dedzināja cilvēkus, kurus uzskatīja par burvjiem un raganām. Daudzas latviešu sievietes un vīrieši tika uzskatīti par raganām un burvjiem. Tos apsūdzēja par buršanu,

tautas medicīnas pielietošanu, cilvēku un lopu nonāvēšanu, kā arī līguma slēgšanu ar velnu. Šādus cilvēkus tiesāja, ar spīdzināšanu piespiežot atzīties noziegumos. Pēc atzīšanās raganas un burvjus sadedzināja uz sārta. Šāda, raganu sārta pilna, atklājas 17. gadsimta Latvijas teritorija.

Tālākie pētījumi būtu nepieciešami vairāk iedziļinoties 16. – 17. gadsimta notikumos Eiropā, kad tika atjaunotas inkvizīcijas tiesas. Interesanti būtu salīdzināt Latvijas situāciju ar Eiropas situāciju sīkāk, lai pierādītu, ka Latvija neatpalika no Eiropas tiesu un sodu izpildīšanas ziņā, ko nevarēju izdarīt šajā darbā tā ierobežotā apjoma dēļ.

Nedaudz pieskaršos problēmai, ar kuru nācās sastapties darba gaitā. Problēmu sagādāja tas, ka šajā laikā Latvija nav vienota zeme ar vienu pārvaldi, nevar runāt arī par vienotu tautu, bet par dalītu zemi – Kurzemes – Zemgales hercogisti, Livoniju un Latgali, kas apgrūtināja darba gaitu.

Bibliogrāfija

Vārdnīcas:

1. *Latviešu konversācijas vārdnīca.*, II, Bēkons F – Čehoslovākija, Rīga, A. Gulbja apgādība, 1928. – 1929.
2. *Latviešu konversācijas vārdnīca.*, XII, Laube – Londonderi, Rīga, A. Gulbja apgādība, 1935.
3. *Latviešu konversācijas vārdnīca.*, XVII, Plesa - Raganas, Rīga, A. Gulbja apgādība, 1938.
4. *Latviešu konversācijas vārdnīca.*, XXII, Tobāgo – Žvīgule, Izd. „Atēna”, 2004.

Avoti:

1. Buddenbrock G. J., „*Sammlung der Gesetze, welche das heutige livländische Landsrecht enthalten*”, Band II, Teil 2, Riga: W. F. Becker, 1821.
2. Einhorn Pauls., „*Reformatio Gentis Letticae in Ducaten Curlandiae...*”, Rīga, Geshardum Schröder, 1636.
3. Samsons Hermanis., „*Neun Auszerlesenen und Volgegründete Hexen Predigt, Darrinen der Terminus Magiae oder Zäuberey nach den Logicalischen Terminisnrichtug und kürtzlich ausz Gottes Wort vnd andern Schribenten un Historien erklärt und ausgeführet worden etc.*”, Rīgā, 1626.
4. LVVA, 4038 t, 2. apr. 671. lieta., „*Hexen Prozesse in Kurland*”, 1644. – 1675.

Monogrāfijas:

1. Adamovičs L., „*Dzimtenes baznīcas vēsture*”, Pētera Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947.
2. Adamovičs L., „*Latvijas baznīcas vēsture*”, Sējējs, 1961.
3. Adamovičs L., „*Raksti par Latvijas baznīcas vēsturi*”, Latviešu ev.-lut. Baznīca Amerikā, 1978.
4. Adamovičs L., „*Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks (1710 - 1740)*”, Rīga, 1933.
5. Balodis Agnis., „*Latvijas un latviešu tautas vēsture*”, Neatkarīgā teātra „Kabata” grāmatu apgāds, Rīga, 1991.
6. Bock Theodor., „*Ein Gang durch die Kirchengeschichte*”, R. Oldenbourg Verlag, 1974.
7. Brastiņu Ernests., „*Mūsu dievestības tūkstošgadīga apkarošana*”, Rīga: Junda, 1994.
8. Bregžis K., „*Baznīcu vizitāciju protokoli*”, A/S Valters un Rapa, 1931.

9. Broks Jānis., „*Katolicisms Latvijā 800 gados 1186 – 1986 vēsturisks atskats*”, Rīgas Metropolijas kūrija, 2002.
 10. Buceniece E., „*Ideju vēsture Latvijā*”, Latvijas zinātņu akadēmijas Filozofijas un socioloģijas institūts, 1995.
 11. Dunsdorfs E., Spekke A., „*Latvijas Vēsture 1500-1600*”, Daugava, 1964.
 12. Feldman Hanss., „*Verzeichnis lettländischer Ortsnamen*”, Verlag von E. Bruhns, Riga, 1938.
 13. Götze Ruth., „*Wie Luther Kirchengucht übte*”, Evangelische Verlagsanstalt Berlin, 1959.
 14. „*Mancela sprediķa izlase*”, Imanta Kopenhāgenā, ANNO MCMLIV
 15. Mancelis G., „*Jauna latweeschu Spreddiggu grahmata*”, Jelgava, J.W. Steffenhagen un dehls, 1823.
 16. Meikoks A., „*Inkvizīcijas vēsture*”, Toms Gulbis, Rīga, 2004.
 17. Menniks A., „*Luterticība*”, izd. „Liesma”, Rīga, 1976.
 18. Straubergs K., „*Latviešu buramie vārdi*”, izd.2, I, Rīga, Neatkarīgā teātra „Kabata” grāmatu apgāds, 1990.
 19. Strods Heinrihs., „*Latvijas katoļu baznīcas vēsture 1075. – 1995.*”, Rīga 1996.
 20. Švābe Arveds., „*Smiltenes novada zemnieki 1601. un 1630. gadā*”, Rīgā, izdevēja Latvijas skolotāju savienība, 1927.
 21. Švābe Arveds., „*Vecpiebalgas zemnieku sūdzība Zviedrijas karalim Kārlim XI 1695. gadā*”, Rīgā, izdevēja Latvijas skolotāju savienība, 1927.
 22. Vaivods Juliāns Kardināls., „*Katoļu baznīcas vēsture Latvijā, Kristīgās baznīcas vēsture senajā Livonijā. Latvijas rekatolizācija*”, Rīgas Metropolijas kūrija, 1994.
 23. Valsts archiva raksti III., „*Vidzemes draudžu kronikas*”, Valsts archiva izdevums, Rīgā, 1925.
 24. *Valsts Arhīva raksti.*, Sērija B, Pētījumi I, Rīga, Valters un Rapa, 1935.
 25. August Westren –Doll., „*Die Schwedische Zeit in Estland un Livland*”. // von Wittram Reinhard. *Baltische Kirchengeschichte*, Gottingen-Vandenhoeck & Ruprecht, 1956.
 26. Zemzaris Tālivaldis., „*Vilkaču prāvas Vidzemē*”, Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, Rīga, 1939.
 27. Шпренгер Яков, Инститорис Генрих., „*Молот ведъм*” , „Интербук”, Москва, 1990.
- Periodika:
1. Ineta Puikevica., „Raganu prāvas”. *Izglītība un Kultūra*, 26.05.1994.
 2. Spekke A., „P. Einhorna raksti par latviešiem”. *Senatne un Māksla IV*, 1937.

3. Villeruša Vaida., „Daugavas zīmes”. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.153 (3101), 28.09.2004.

Bakalaura darbs „Vizitācijas un sodi 17. gadsimta Latvijā” izstrādāts LU Teoloģijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Inga Zomerovska _____.____.2007.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: profesore Dr. Phil. Valdis Tēraudkalns _____.____.2007.

Recenzents: Doc. Andris Priede

Darbs iesniegts Teoloģijas fakultātē _____.____.2007.

Metodiķe: _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____.____.2007. prot. Nr. ____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre: _____